

**MESLEKİ TEMSİL ARAYIŞLARI İÇİNDE ÇİFTÇİLERİN
SİYASAL TEMSİLİNE İLİŞKİN ÇABALARA BAKIŞ:
OSMANLI ÇİFTÇİLER DERNEĞİ'NDEN
TÜRKİYE ZÜRRA FIRKASI'NA (1914-1920)**

*Işıl ÇAKAN**

Osmanlı Devleti'nin son döneminde kırsal nüfusun sınıfsal konumu ve topraktan elde edilen rant açısından çözümlenmesini sağlayacak veriler 1913 yılı Osmanlı sayımları kaynaklığında belirlenmiştir. Kırsalın ekonomik gelişkinlik açısından ana kategorisini oluşturan toprak ağası, yaşamını tarımsal uğraşla kazanan nüfusun %5'ini oluştururken, toprakların %65'i üzerinde tasarruf hakkına sahiptir. Buna karşılık tarımsal nüfusun %95'nin toprakların %35'i üzerinde tasarruf hakkı bulunmaktadır¹. Toprak zengini toplumsal katman, ekonomik etkinliğin yanında, başlıca görevi vergi toplamak olan ve 1849 yılından itibaren Osmanlı Devleti'nin eyalet ve sancaklarında oluşturulan eyalet meclislerinde temsil hakkı elde ederek, taşra yönetsel gücünün paylaşmaya başlamış², 1858 Arazi Kanunnamesinin toprak sahipliğinin iktidarını perçinlemesiyle³, otuz yedi senelik yerel temsil geleneğini 1877'de merkeze; gerçekte Osmanlı parlamentosuna taşımıştır. 1908 meşruti hareketiyle iktidarı

* Yard. Doç. Dr. İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Öğretim Üyesi.

¹ *Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50. Yılı* Ankara: DİE Yay, 1973, s. 24.

² Türkiye'de parlamenter geleneğin kökenlerinin oluşturulmasında taşra meclislerinin etkisi konusunda bakınız: Musa Çadırcı, "Osmanlı İmparatorluğunda Eyalet ve Sancaklarda Meclislerin Oluşturulması (1840-1864)", (*Yusuf Hikmet Bayur Armağanı 1985'den ayrı basım*) Ankara: TTK Yay, s. 258-277., İlber Ortaylı, "İlk Osmanlı Parlamentosunun Yapısında Eyalet Meclislerinin Etkisi" *Kanunu Esasının 100. Yılı Sempozyumu*, Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yay, 1976, s. 433-448.

³ 1858 tarihli Arazi Kanunnamesinin ayrıntıları için bakınız: Ömer Lütfü Barkan, "Türk Toprak Hukuku Tarihinde Tanzimat ve 1274 (1858) Tarihli Arazi Kanunnamesi" *Türkiye'de Toprak Meselesi Toplu Eserler I*, İstanbul: Gözlem Yay, , 1980, s. 291-375.

ele geçiren İttihatçılar iktidarlarının ilk dönemlerde köylüyü büyük toprak sahiplerinin egemenliğinden kurtaracaklarını dillendirmişlerse de⁴ gerek karşı karşıya buldukları ağır borçlar ve gerekse 1913 yılında gizlilikten çıkarak bir siyasal fırkaya dönüşmelerinin ardından salt askeri güce dayanılarak sistemde kalmamayacağı gerçeği, İttihatçıları büyük toprak sahipliği ile ittifaka yöneltmiş ve İttihatçıların “toprak üzerindeki denetimlerini daha da genişleten yasalar yoluyla toprakağalarının tahakkümünü güçlendiren Tanzimat politikasını benimse(melerine)”⁵ yol açmıştır. Toprakta özel mülkiyetin oluşturulmasında belirleyici olan 1913 tarihli gayrimenkullerin el değiştirilmesine ilişkin yasanın çıkışıyla tarımın ticarileşmesi sürecinin başlaması, son dönem Osmanlı toplumsal hayatında İttihatçı mebusların önderliğinde taşra güçlerinin ihtiyaçlarına karşı oldukça anlayışlı olunmasını da beraberinde getirecektir.⁶

Öte yandan, İttihat ve Terakki sistem içindeki varlığını perçinlemek için 1913 tüzüğünün 14. maddesine dayalı olarak taşra örgütlenmesini yaygınlaştırmanın yanı sıra, gerek merkez gerekse taşrada doğrudan kendisine bağlı olmayan, ancak üyeleri kanalıyla yönlendirici olmaya çalıştığı örgütler kurma çabasına girişecektir. Türk Ocağı(1912), Osmanlı Güç Dernekleri(1914), Köylü Bilgi Cemiyeti (1914), daha ileriki tarihlerde Halka Doğru Cemiyeti(1917) vb. gibi örgütlenmeler, İttihat ve Terakki'nin üyeleri kanalıyla yönlendirdiği yan kuruluşları olmuştur.⁷ İşte bu dönemde toprak sahipliğini parti içinde tutacak yollardan biri, onları mesleki bir örgütlenmenin içinde katmak olarak görülecektir. Bu yönelimde korporatif sistem arayışlarının İttihatçı aydınlarca benimsenmesinin önemli bir etkisi olduğu kuşkusuzdur.

⁴ Dönemin Halep valisi Hüseyin Kazım Bey bir Beyanname ile Halep'lilere seslenerek, eşraf ve ağalar hakkında ağır bir dil kullanmıştır. Yine 1909'da Tanin gazetesi için Anadolu'da bir geziye çıkan Ahmet Şerif Bey de köylerin içler acısı durumunu aktarmıştır. Hüseyin Avni Şanda, *Reaya ve Köylü*, İstanbul: Habora Yay, 1970, s. 9-12., *Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayını*, Ankara: Devlet Basımevi, 1938, s. 247-252.

⁵ Feroz Ahmad, *İttihatçılıktan Kemalizme*, çev. Fatmagül Berktaş, İstanbul: Kaynak Yay, 1985, s. 88.

⁶ İttihatçılar, Eylül 1916 tarihli Mükellefiyet-i Ziraiye Kanun-ı Muvakkatı gereğince belirli vilayetlerde geniş toprak sahibi olup da tarım işçisi bulunmayan çiftlik sahiplerinin emrine savaş tutsaklarını dahi sunacaklardır. A. g. y., s. 100-101., Zafer Toprak, *İttihat ve Terakki*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995, s. 136-137.

⁷ Mehmet Turhan, *Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi 1908-1960*, İstanbul: Tekin Yay., 1991, s. 69-72., Köylü Bilgi cemiyeti 21 Nisan 1330/1914 tarihinde kurulmuş olup, “fırka ve siyaset fikir temayüllerinden tamamen ayrı, yalnız ilim ve şevkat fikir ve hisleriyle beslenen” bir örgütlenme olarak tanımlanmıştır Köylü Bilgi Cemiyeti için bakınız: *Tarik Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler, C: 1, İkinci Meşrutiyet Dönemi*, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yay, 1988, s. 474.

Trablusgarp savaşıyla başlayan uzun savaş sürecinde Osmanlı toplumsal düzeninde yaşanan çöküş, liberalizme bir tepki olarak ülke içindeki tüm Türk meslek gruplarının etkinliklerinin artırılması zorunluluğunu beraberinde getirmiştir. Bir millî burjuva yaratma uğraşı içinde, öncelikle kent esnafının örgütlenmesine dönük çabalar belirgin olmakla birlikte, toplumsal çöküntünün ve devletin kurtuluşunun ulusal korporasyonlar sistemi ile giderilebileceği anlayışı, dönem İttihatçı aydınının benimsediği örgütlenme modelini oluşturacaktır. Örneğin Ziya Gökalp, aynı mesleğe mensup olmanın yarattığı dayanışma ile meslek zümrelerinin birbirine işbölümü ile bağlanmalarıyla gerçekleşecek solidarizmi, sınıfsal dayanışmanın önüne oturarak, toplumdaki ayrışmaların engelleneceğine inanacak ve bu yolla dönemin toplumsal çöküntüsüne çözüm arayacaktır.⁸ Bu noktada milli ekonominin kurulmasında, taşra ekonomik gücünün diğer mesleki gruplar gibi dağınkılıktan kurtarılarak örgütlenmesi bir zorunluluk olarak görülecektir.

II. Meşrutiyet'in hukuksal olarak yarattığı örgütlenme olanakları ile, ziraate ilişkin yapılanma ve yayın hayatı da ivme kazanmıştır. Dönemin zirai örgütlerinden biri olacak Osmanlı Ziraat Cemiyeti'nin temelleri 9 Ağustos 1324/1908 tarihinde Mülkiye Baytar Mektebinde bir grup ziraat eğitilmiş kişi tarafından atılmıştır. Ahmet Rıza Beyi gıyabında reisliğine getirmiş olan Cemiyet, çoğunluğunu zirai yaşamın eğitimiyle uğraşan 12 kişilik idare heyetiyle yönetilmektedir. İktisadi ve toplumsal ilerlemenin yolu olarak zirai teşebbüsü gören Cemiyetin, ziraat kitaplarının yazılması, ziraat müsabakalarının yapılması, Avrupadaki tekniklerin memlekete aktarılması gibi görevleri kuruluş amaçları arasında saydığı görülmektedir. Osmanlı Ziraat Cemiyeti 30 Mart 1325/1909 tarihinde "Çiftçi" adlı gazeteyi yayımlamaya başlamıştır.⁹ Bu dönemde ziraat alanındaki örgütlenme eksikliği yayınlarda da dillendirilmektedir. Mart 1913 tarihinde yayımlanmaya başlanılan "Toprak" mecmuası "ziraat, toprak kazıp altın çıkarmaktır" sloganıyla faaliyetine başlayacaktır. Toprak, çiftçilerin örgütlenmesi konusunda zamanına göre çok ileri bir bakış açısı sergilemiş, Belçika, Kanada, Macaristan, Avusturya

⁸ Korporatist siyasi düşünce bu makalenin sınırlarını oldukça aşacağından burada çiftçi örgütlenmelerinin oluşum sürecinde muhtemel etkisine değinilmeye yetinilmiştir. Daha ayrıntılı bilgilenme için bakınız: Taha Parla, *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*, İstanbul: İletişim Yay, 1999., Zafer Toprak, "Türkiye'de Korporatizmin Doğuşu" *Toplum ve Bilim*, Sayı: 12 (Kış 1980), s. 41-49.

⁹ *Çiftçi*, Yıl: 1, Sayı: 1 (30Mart 1325), s. 1-3

örnekliginde olduğu gibi kadınları zirai örgütlenmenin içine çekmek amacıyla “Çiftçi Hanımlar Derneği” kurulmasını dahi önermiştir.¹⁰

Zirai alanın teknik yönüyle ilgilenen bu örgütlenmelerin ötesinde, İttihatçıların siyasal alana içkin olarak gördükleri örgütlenme modeli 1914 yılında Osmanlı Çiftçiler Derneği'nin kuruluşu ile sağlanmıştır. Bu tarihten itibaren gerek taşradaki yönetsel gücü perçinlemek gerekse milli ekonominin destekleyeni olması çabasında tarımsal alanın motive edilmesi zorunluluğu, büyük toprak sahipliğinin mesleki bir örgüt aracılığıyla siyasal temsiline olanak sağlayacak kanalların açılmasını beraberinde getirecektir. Söz konusu bu çalışmada, Osmanlı Çiftçiler Derneği'nin kuruluşundan Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin dağılmasına kadar geçen dönemde çiftçi örgütlenmelerinin siyasal temsile ilişkin çabaları konu edilmektedir.

Osmanlı Çiftçiler Derneği'nin Kuruluşu

Çiftçiler Derneği 1 Mayıs 1330/1914 tarihinde 31 maddeden oluşan bir Nizamname ile kurulmuştur. Nizamnamenin 1. maddesinde Derneğin kuruluş amacı şu şekilde belirlenmiştir: “Mevcudiyet-i milliyemizi te'min, vaziyet-i iktisâdiyemizi tarsin edecek yegane âmîl olan ziraât ve şubâtının ıslah ve terakkisine ait müzâkerat icrâ ve tedâbir-i mukteziye ittihâz edilmek maksadıyla ve «çiftçiler derneği» unvânıyla bir cemiyet-i fenniye ve iktisâdiye teşekkül edilmiştir”¹¹ Bir cemiyet-i fenniye ve iktisadiye olduğu belirtilen Derneğin daha kuruluşundan itibaren siyasal süreci ziraate mensup sınıflar adına etkilemek amaçlı bir kuruluş olduğu nizamnamenin 2. maddesinden anlaşılabilir: “zürrâmızın tenvir-i efkâr ve himâye-i menâfiine müteallik kavânin ve nizâmât neşrini te'min zımnında hükümet-i seniye ve meclis-i mebûsan nezdinde teşebbüsatta bulunmak...”¹²

¹⁰ *Toprak*, Yıl: 1, Sayı: 3 (15 Nisan 1329), s. 48. Osmanlı Devletinde ziraatle ilişkin yayımlar 1880'lerden itibaren çıkarılmaya başlanmıştır. Ziraat idaresi üyelerinden Salim efendi tarafından çıkarılan 1881 tarihli “Ziraat Gazetesi”, Halkalı Ziraat Mektebi tarafından yayımlanan 1906 tarihli “Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi”, 1909 tarihli “Çiftçi Mecmuası” bunlar arasındadır. Bu dönemde çiftçilere ilişkin olarak daha toplumsal-mizahi yayımlar da yayımlanmıştır. Selanik’li Ali Bey tarafından 14 Nisan 1911 tarihinde haftada bir defa Perşembe günleri yayımlanan “Köylü” gazetesi bunlara örnektir. Gazete çiftçinin her alanda kolayca bilgilenebilmesine dönük ve her şeyden bahseden bir köylü gazetesi olduğunu açıklamaktadır. *Köylü (Keuyli)*, Yıl: 1, Sayı: 1 (14 Nisan 1327), s. 13. Osmanlı Devleti’nde çıkmakta olan ziraat dergileri hakkında bilgi için bak: *Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış*, s. X-XIV.

¹¹ *Çiftçiler Derneği Mecmuası*, Yıl: 1, Sayı: 1 (11 Eylül 1332), s. 13. *İktisadiyat Mecmuası*, Yıl: 1, Sayı: 20 (30 Haziran 1332), s. 7.

¹² *Çiftçiler Derneği Mecmuası*, Yıl: 1, Sayı: 1 (11 Eylül 1332), s. 13-14.

Derneğe aza olabilme koşulları 4. ve 5. maddelerde düzenlenmiştir. Aza olarak kabul edilebilmek için Osmanlı olmak, yirmi yaşını doldurmak ve medeni haklarını kullanabilecek ehliyette bulunmak şartları aranmaktadır. Ecnebler ise Derneğe ancak “a’zây-ı müşavere” (danışma azası) sıfatıyla katılabileceklerdir. Nizamname azalık statülerini de belirlemiştir. Derneğe aylık aidat ödeyenler Derneğin asli azası olarak kabul edilirken, belirli zamanlarda Derneğe yardımda bulunanlar “a’zây-ı hâmiye” olarak kabul edilmişlerdir.¹³

Derneğin yürütücü gücü olan İdare heyetinin oniki kişiden oluşması öngörülmüştür.¹⁴ Mayıs 1330/1914 tarihinde oluşturulan ilk idare heyeti azaları Dernek --- İttihat ve Terakki Fırkası ilişkisini belirgin bir şekilde ortaya çıkarmaktadır. Derneğin fahri reisi Dahiliye Nazırı ve yine dönemin Maliye Nazır Vekili Talat Bey, tabii reisi Ziraat ve Ticaret Nazırı Ahmet Nesimi Bey’dir. Derneğin kurucusu Hamdullah Emin Paşa Derneğin fiili başkanı olup, Antalya mebusudur. İkinci başkan mirivalıktan emekli Mehmet Emin Paşa’dır. Diğer idare heyeti azaları ise şöyledir: Katib-i umumi Abdullah Emin Bey (İstanbul Vilayeti Orman ve Maden müdürü), İttihat ve Terakki Cemiyeti delegesi Kemal Bey, Dava vekili Celal Derviş Bey, Cemil Paşa zade Reşid Bey, Dernek kurucularından ve tıbbiye mensubu Mustafa Hulusi Bey, İstanbul Vilayeti Ziraat Müdürü Ahmet Hamdi Bey, Bolu Mebusu Yusuf Ziya Bey, Sıhhiye Müdüriyet-i Umumisi müfettişlerinden Milaslı Doktor İsmail Hakkı Bey, Orman Mekteb-i Âlisi müdürü Mehmet Mehfi Bey, Ettibâ-i Osmaniyeden Hasan Ziya Bey.¹⁵ Dernek nizamnamesinin 23. maddesine göre heyet-i umumiye toplantılarının senede dört defa yapılması kararlaştırılmıştır. İlk İdare Heyeti 11 Eylül 1332/1916 tarihindeki toplantı da dahil olmak üzere aynı kalırken, 9 Kânûn-ı evvel 1332/1916 tarihinde değişikliğe uğramış, Aydın mebusu ve Tasvir-i Efkâr gazetesi sahibi ve baş yazarı Yunus Nadi Bey ile Kütahya mebusu Abdullah Azmi Bey idare heyeti azalıklarına getirilmiştir¹⁶. Bir değişiklik de 21 Kânûn-ı evvel 1333/1917 tarihli umumi toplantıda gerçekleşmiştir. Maliye Nezareti Kalem-i mahsûs müdürü Reşid Safvet Bey idare heyeti azalığına getirilmiştir.¹⁷ 30 Kânûn-ı evvel 1333/1917 tarihinde ise ikinci başkanlığa Yunus Nadi Bey uygun görülmüştür.¹⁸

¹³ *Çiftçiler Derneği Mecmuası*, Yıl: 1, Sayı: 1, s. 14.

¹⁴ *Çiftçiler Derneği Mecmuası*, Yıl: 1, Sayı: 1, s. 15.

¹⁵ *Çiftçiler Derneği Mecmuası*, Yıl: 1, Sayı: 1, s. 16.

¹⁶ *Çiftçiler Derneği Mecmuası*, Yıl: 1, Sayı: 5 (11 Kânûn-ı sâni 1332), s. 68., *İktisâdiyât Mecmuası*, Yıl: 1, Sayı: 37 (15 kânûn-ı evvel 1332), s. 7.

¹⁷ *Çiftçiler Derneği Mecmuası*, Yıl: 2, Sayı: 3 (1 Kânûn-ı sâni 1334), s. 229.

¹⁸ *Çiftçiler Derneği Mecmuası*, Yıl: 2, Sayı: 4 (1 Şubat 1334), s. 243.

Derneğin aza kompozisyonu açısından irdelenmesi çabasının çıkardığı sonuçlar da İttihat ve Terakki ile Dernek ilişkisinin belirginliğini ortaya koyar niteliktedir. Dernek ilk toplantısını İttihat ve Terakki'nin Nuri Osmaniye kulübünde yapmaya başlamış ve bu tarihten itibaren Derneğin umumi toplantıları bu kulüpte yapılmaya devam edilmiştir. İlk toplantının yapıldığı 1 Mayıs 1330/1914 tarihinden Ağustos 1330/1914 tarihine kadar Derneğe 63 aza, Kânûn-ı evvel dokuzuna kadar da toplam olarak 173 aza kaydedilmiştir. Kânûn-ı evvel'in dokuzundan 1331/1915 senesi Kânûn-ı evvel'inin dokuzuna dek geçirilen süreçte ise Derneğe hiç aza kaydolunmadığı 1332/1916 senesi Çiftçiler Derneği umumi içtması raporundan anlaşılmaktadır.¹⁹ Derneğe kayıtlı asli azalar Çiftçiler Derneği Mecmuasının 3. sayısından itibaren numaralandırılarak sunulmuştur. Gözlemlenen, Derneğe üye ilk 40 azanın 27'sinin İttihatçı mebuslardan oluştuğudur.²⁰ 1332/1916 yılının Kânûn-ı evvel'inde gerçekleşen umumi toplantı raporlarında ise, Derneğe İttihat ve Terakki Cemiyeti İstanbul delegesi Kemal Bey ile Sıhhiye Müdüriyet-i Umûmisi'nden Esat Paşaların da dahil olduğu 105 aza daha kayıtlanarak, aza sayısının 278'e çıktığı belirtilmektedir.²¹ Derneğin bir siyasal partiye dönüşmesine kadar olan dönemde Mecmuanın verileri kaynaklığında Derneğe belirli bir aidat ödeyerek asli aza olanların tahminen 2000 kişi olduğu anlaşılmaktadır.²²

Nizamname'nin 3. ve 28. maddelerinde ülkenin çeşitli yerlerinde taşra şubelerinin kurulacağı ve şubelerin de bu nizamname hükümlerine bağlı olacakları düzenlenmiştir.²³ Ancak, Derneğin 21 Kânûn-ı evvel 1334/1914 tarihinde yapılan umumi toplantısında o döneme kadar şube kuruluşunun sağlanamadığı belirtilmektedir. Gündem maddelerinden biri olan bu konu üzerine İdare Heyetinin sunduğu raporunda, taşralarda şube kurulmasının o gün için uygun görülmediği ve taşrada kendi kendine doğmadıkça oluşmasının fayda sağlayamayacağı görüşü dillendirilmiştir. Bu konuda savaş döneminin özel koşullarının da belirleyici olduğu, toplantı müzakerelerden anlaşılmaktadır.²⁴ Ancak taşra örgütlenmesi Bursa'da 1916 tarihinde gerçekleşecek, 17 Eylül

¹⁹ *Çiftçiler Derneği Mecmuası*, Yıl: 1, Sayı: 5 (11 Kânûn-ı sâni 1332), s. 66.

²⁰ *Çiftçiler Derneği Mecmuası*, Yıl: 1, Sayı: 3 (11 Teşrin-i sâni 1332), s. 48.

²¹ *Çiftçiler Derneği Mecmuası*, Yıl: 1, Sayı: 5, s. 66.

²² *Çiftçiler Derneği Mecmuası*, Yıl: 3, Sayı: 3-4 (Mart 1335), s. 412. Derneğin faaliyette bulunduğu süre içinde İttihatçı mebusların önderliğinde 1916 yılında Türk- Alman Ziraat Cemiyetinin kurulduğu görülmektedir. Osmanlı- Alman yakınlaşmasının bir örneği olan bu cemiyet Meclis-i Mebusan reisi Hacı Adil Bey başkanlığında kurulmuş olup, üyeleri arasında Ziraat ve Ticaret Nazırı Ahmet Nesimi, İttihat ve Terakki Merkez-i Umumi azalarından doktor Nazım Bey bulunmaktadır. *İktisâdiyat Mecmuası*, Yıl: 1, Sayı: 26 (25 Ağustos 1332), s. 6.

²³ *Çiftçiler Derneği Mecmuası*, Sayı: 1, s. 14-15.

²⁴ *Çiftçiler Derneği Mecmuası*, Yıl: 2, Sayı: 3 (1 Kânûn-ı sâni 1334), s. 227.

1332/1916 tarihinde Bursa'da "Hüdavendigâr Çiftçiler Derneği" adıyla bir çiftçi derneği kurulacaktır. Hüdavendigâr Çiftçiler Derneği Nizamnamesi'nin 2. maddesinde cemiyetin şimdilik müstakil bir cemiyet olduğu belirtilmesinin yanı sıra, "manen Dersaadet Çiftçiler Derneği'ne merbut bulunmak üzere teşekkül et(tigi)"²⁵ belirlenmiştir. Buna göre Bursa Çiftçiler Derneği, hukuken İstanbul merkeze bağlı olmamakla birlikte, manevi bağlılığını ifade etmektedir. Dernek Nizamnamesinin bütünü irdelendiğinde, özellikle amaçlar ve teşkilat açısından İstanbul merkezli Çiftçiler Derneği ile büyük benzerlikler gösterdiği tespit edilmiştir; her ikisinin 1. maddesi neredeyse aynıdır. Derneği oluşturan yönetim kurulu azaları örgütlenmenin büyük toprak sahipliği üzerinde temellendiğini göstermekte olup, 12 azalık yönetim kurulunun tamamını çiftlik sahibi azalar oluşturmaktadır.²⁶

Nizamname'nin 30. maddesinde Derneğin idari, iktisadi ve fenni yayın aracı olarak Çiftçiler Derneği Mecmuası'nın ayda bir yayınlanacağı öngörülmüştür.²⁷ Ancak Derneğin kuruluş tarihi olan Mayıs 1330/1914 tarihi ile 1332/1916 tarihleri arasında yayın faaliyeti gerçekleşmemiş, Dernek ancak 11 Eylül 1332/1916 tarihinde Mecmua'yı yayın sürecine katabilmiştir. Mecmua'nın amaçları "Çiftçiler Mecmûasının Tutacağı Meslek ve Felâh Yolları" kapsamında 18 madde halinde sunulmuştur. Buna göre Mecmua, çiftçileri buldukları fena hallerden kurtararak ferah verici ve daima karın doyurucu bir hale erdirmeyi ve onlara bol aşveren yolları göstermeyi birinci vazife olarak üstlenmiştir. Mecmua'nın 12. yol kapsamında yine siyasal alanla olan ilişkisi görülebilir: ".. nice kanûn ve nizâmâtın lâzım olan vakitlerinde neşri için hükümet ve meclis-i mebûsan nezdlerinde teşebbüsatta bulunmak"²⁸, Mecmua'nın amaçları arasında yer almıştır.

Dernek kurucuları, Meclis-i Mebusan'ı, destek elde etmek amacıyla daha kuruluşundan itibaren etkilemeye çalışacaklardır. 3 Temmuz 1330/1914 tarihinde Ziraat ve Ticaret Vekaleti Bütçesinin Meclis görüşmelerinde, Dernek kurucusu Hamdullah Emin Paşa parlamentoyu örgüt hakkında ilk kez bilgilendirmiş ve Ziraat ve Ticaret Vekaleti'nin 1330/1914 senesine ait 29480

²⁵ Engin Berber bu araştırmasında Tarık Zafer Tunaya'yı kaynak olarak İstanbul'da kurulan Çiftçiler Derneğinin kuruluş tarihini 1910 olarak göstermektedir. Ancak Derneğin 1914'ün Mayıs ayında kurulduğu gerek Dernek Mecmuası'ndan gerek umumi toplantı senelerinden netlikle anlaşılabilir. Engin Berber, "Bursa Çiftçiler Derneği (1916) ", *Tarih ve Toplum*, Cilt: 23, Sayı: 133 (Ocak 1995) , s. 22.

²⁶ A. g. y., s. 22-23.

²⁷ *Çiftçiler Derneği Mecmuası*, Yıl: 1, Sayı: 1, s. 16.

²⁸ *Çiftçiler Derneği Mecmuası*, Yıl: 1, Sayı: 1, s. 3.

kuruşluk tasarrufunun Derneğe aktarılmasını talep etmiştir. Ne var ki, bu isteğe olumlu yanıt verilmeyecektir. Bu sırada zirai alanın ana yayın organlarından Ticaret ve Ziraat Gazetesine bütçeden 10. 000 kuruş aktarıldığı görülmektedir.²⁹ Ancak Mecmua'nın yayın hayatına başlamasının ardından Dernek fahri başkanı Dahiliye Nazırı Talat Bey'in girişimleriyle Dahiliye bütçesinden iki yüz lira Mecmua'nın yayınlanması için Derneğe tahsis edilecektir.³⁰

Derneğin ana geliri üyelere toplanan aidatlar ile her üyenin bir defaya mahsus olarak ödediği duhuliyelerden(derneğe giriş parası) oluşmaktadır. Nizamnamenin 6. maddesine göre aylık aidatın asgari miktarı beş kuruş olup, aza bir defaya mahsus olmak üzere aidatın dört mislini duhuliyeye adı altında Derneğe aktarmakla yükümlü kılınmıştır.³¹ Bunun dışında Derneğe çeşitli kuruluşlardan da sınırlı miktarda da olsa gelir aktarılmıştır. 1331/1915 senesinde Osmanlı Bankası yüzelli, Anadolu Osmanlı Demiryolu Kumpanyası yüz, Kumpanya müdürü Mösyö Gunter Bey yüz ve Doiçe Bank da yüz lira vermek yoluyla Derneğin "azay-ı hâmisî" olmuşlardır.³²

Dernek yapmış olduğu umumi toplantılarında faaliyet çizgisini belirlemiştir. Bu kapsamda en aktif çalışmasını yayın faaliyetiyle göstermiş, bunun ardından daha kuruluşundan itibaren yurt dışına ziraat eğitimi için talebelerin gönderilmesi çabası da kayda değer faaliyetleri arasında yer almıştır. Öğrencilerin, genellikle Avusturya-Macaristan ve Almanya'ya tahsil için gönderildiği görülmektedir.³³ Dernek zirai alanda örnek teşkil edecek bir numune çiftliği kurulması ile Avrupa'dan karabuğday getirtilerek ziraatçiye dağıtılması konusunda kararlar almakla beraber, her iki alanda da başarılı olunamamış ve bu çalışmaların idari ve fenni olarak geniş bir teşkilata sahip olunması zorunluluğundan hükümetlere bırakılması kararlaştırılmıştır. Bunun yanında Dernek kaza ve nahiyelerde yıl boyunca en fazla mahsul kaldıran çiftçilere müsabaka yoluyla nakti mükafat ve zirai alet verilmesini kararlaştırarak, bu alana tahsis etmek üzere bütçesinden ödenek ayırma yoluna gitmiştir.³⁴ Derneğin bunun dışındaki faaliyetlerinin çok sınırlı kalmış olduğu

²⁹ *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, Devre: 3, Cilt: 2, İ: 35 (3 Temmuz 1330), s. 299., İ: 36 (4 Temmuz 1330), s. 341.

³⁰ *Çiftçiler Derneği Mecmuası*, Yıl: 1, Sayı: 5, s. 66.

³¹ *Çiftçiler Derneği Mecmuası*, Yıl: 1, Sayı: 1, s. 14.

³² *Çiftçiler Derneği Mecmuası*, Yıl: 1, Sayı: 5, s. 66.

³³ *Çiftçiler Derneği Mecmuası*, Yıl: 1, Sayı: 5 (11 Kânûn-ı sâni 1332), s. 66, Yıl: 2, Sayı: 3 (1 Kânûn-ı sâni 1334), s. 227, Yıl: 2, Sayı: 6 (1 Nisan 1334), s. 288, Yıl: 3 Sayı: 3-4 (1 Mart 1335), s. 412.

³⁴ *Çiftçiler Derneği Mecmuası*, Yıl: 2, Sayı: 3, s. 226-228, Yıl: 2, Sayı: 6, s. 288.

söylenilebilir. “ Hatıra-i merhamet” unvanlı bir sabana birer kuruş karşılığı demir çivi çaktırılması ile elde edilecek gelirin şehit çiftçi çocuklarına aktarılması³⁵, çiftçi cep takvimi ve Dernek için bir kütüphane tesisi çabalarıyla, ziraat hakkında umumi bir kitap yazılması için müsabaka açılması gibi girişimler bunlar arasında sayılabilir.³⁶ Dernek bunun dışında “Çiftçiler Derneği Danışma Odası” kurarak, çiftçilerin zirai alandaki her türlü sorununa ziraat uzmanı üyelerinin yardımlarıyla yanıt verme çabasına girişmiştir. Ancak bu konuda da başarılı olunamadığı, ilerki dönemde Dernekten kopuşların yaşanmasında etkili faktörlerden biri olacaktır.³⁷

Osmanlı Çiftçiler Derneği'nin Siyasal Partiye Dönüştürülmesi

Çiftçiler Derneği 13 Kânûn-ı sâni 1334/1918 tarihindeki umumi toplantısında dernek statüsünü dönüştürerek yenilenme çabasına girişecektir. Bu tarih Derneğin beşinci senesinin sonudur. Toplantıda sunulan faaliyet raporunda çiftçiliğin ve köylünün ilerlemesi için teknik araçların yeterli olmadığı, çiftçi sınıfının gelişiminde belirleyici etkenin hükümetler üzerinde söz sahibi olmak olduğu vurgulanmıştır. Raporda gelişmiş sanayi ülkelerinde sosyalist firkaların işçi sınıfı için kuvvetli partiler olarak ortaya çıktıkları ve bir tarım ülkesi olan Osmanlı'nın gelişiminin de çiftçi sınıfının önderliğinde gerçekleşeceği öngörülmektedir. İdare Heyetinin raporunda, kendisinden sonra gelen yeni yönetime bir siyasi fırka teşkili için yetki verilmesinin karara bağlandığı açıklanmaktadır.³⁸ Bu raporun yanında, umumi toplantıya katılan azaların çoğunluğu tarafından “ Çiftçiler Fırkası Teşkili Esbâb-ı Mûcibesini” başlıklı bir takrir verilmiş ve Derneğin siyasi firkaya dönüştürülmesini sağlayacak nizamname ve programın oluşumu için bir heyet oluşturulması teklif edilmiştir.³⁹ Umumi toplantıda gündeme gelen bu teklife bir aza dışında karşı çıkan olmayacaktır. Salih İhsan Bey Bulgar ve Romanya'daki çiftçi firkalarının varlık koşullarının ülkede bulunmadığı gerekçesiyle, siyasal partiye dönüşme konusunda olumsuz fikir belirtmiştir. Ardından yapılan oylamada Derneğin partiye dönüştürülmesi isteği çoğunlukla kabul edilerek, program ve nizamnamenin meydana getirilmesi amacıyla geçici idare heyeti seçimi yapılmıştır.⁴⁰

³⁵ *Çiftçiler Derneği Mecmuası*, Yıl: 1, Sayı: 5, s. 67.

³⁶ *Çiftçiler Derneği Mecmuası*, Yıl: 3, Sayı: 3-4 (Mart 1335), s. 412.

³⁷ *Çiftçiler Derneği Mecmuası*, Yıl: 2, Sayı: 9 (Temmuz 1334), s. 1.

³⁸ *Çiftçiler Derneği Mecmuası*, Yıl: 3, Sayı: 3-4, s. 411.

³⁹ *Çiftçiler Derneği Mecmuası*, Yıl: 3, Sayı: 3-4, s. 413.

⁴⁰ *Çiftçiler Derneği Mecmuası*, Yıl: 3, Sayı: 3-4, s. 414-415.

31 Kânûn-ı sâni 1335/1919 tarihinde Çiftçiler Derneği siyasi yapılanmanın temelini oluşturacak nizamname taslağının incelenmesi gündemli fevkalade toplantısını gerçekleştirecektir.⁴¹ Hamdullah Emin Paşa toplantıyı açış konuşmasında fırka programının Bulgaristan Çiftçi fırkası'ndan edinildiğini açıklamıştır: “..Bulgarların güzel netice hâsıl eden nizâmnâmeleri ahkâmına kıyâsen nizâmnâme-i esâsiyemizi ikiye taksim eyledik birinci kısmı çiftçiler derneği ve köylere varıncaya kadar açılacak şubât vasıtalarıyla ziraâti pek âli bir dereceye irsâl eylemek ikincisi çiftçilerden meclis-i mebûsana vekiller göndererek siyaseten ve iktisaden çiftçilerin halini ıslah ve ötedenberi rençber yani cefaçekici denmekle muhakkar ve müzellil iken (sefaber) yani sefa sürücü denmeğe şâyân bir hale getirilmesi için çalış(mak)”⁴²

Ancak Çiftçiler Derneği'nin bu koşullar altında bir fırka mı yoksa bir cemiyet mi olduğu tartışma konusu olmuştur. Sebürreşat gazetesi sahibi Saib Şevket Bey siyasi fırka programlarının bu şekilde düzenlenemeyeceğini ve belirlenen nizamnamenin de kendisince uygun olmadığını belirterek eleştirilerini yöneltmiştir.⁴³ Fevkalade toplantının 2 Şubat 1335/1919 Pazar günü üçüncü celsesinde idare heyetinin raporu doktor Mustafa Hulusi Bey tarafından okunarak hazırlanan nizamnamenin oylaması ve Fırka idare heyeti oylaması yapılmıştır. ⁴⁴ Aralarında Saib Şevket, Lütfi Arif Beylerin bulunduğu bir kaç azanın, o gün için intihâbın yapılacağından haberdar olunmaması nedeniyle yürütme kurulu seçimi için başka bir gün belirlenmesini istemelerine karşın, Şubat 1335 tarihli toplantıda nizamnamenin onayı gerçekleşirken, yeni fırkanın idare heyeti de seçilmiştir. Buna göre Fırka yönetimi şu kişilerden oluşmaktadır: Hamdullah Emin Paşa, Esad Paşa, Mehmet Emin Paşa, İsa Ruhi Paşa, Mustafa Münif Paşa, Doktor Mustafa Hulusi Bey, Ali Haydar Bey, Yusuf Mazhar Bey, Mehmet Mehfi Bey, Hüseyin Hüsnü Bey, Nazım Bey, Ali Rıza Bey.⁴⁵

Yeni nizamnamenin onaylanmasının ardından yapılan teşekkür konuşmalarında Derneğin bir siyasi partiye dönüştürülmesi çabası karşısında oluşan muhalefete yanıt verilmeye çalışılmıştır. Ancak, bu konuşmalarda Derneğin statüsünün gerçekte ne olduğu bu dönüşümün gerçekleştircileri

⁴¹ *İkdam*, 1 Şubat 1335, s. 2., “Çiftçiler Derneği Kongresi” *Vakit*, 1 Şubat 1335, s. 2.

⁴² *Çiftçiler Derneği Mecmuası*, Yıl: 3, Sayı: 3-4, s. 416.

⁴³ Muhaliflerin görüşlerinin Dergiye tümüyle yansımadağı belirtilmelidir. Bu durum ilerki tarihlerde Dernek içi muhalefetin eleştirilerinden de anlaşılacaktır. *Çiftçiler Derneği Mecmuası*, Yıl: 3, Sayı: 3-4, s. 417.

⁴⁴ *İkdam*, 3 Şubat 1335, s. 2.

⁴⁵ “Çiftçiler Derneği Kongresi” *Vakit*, 3 Şubat 1335, s. 2. *Çiftçiler Derneği Mecmuası*, Yıl: 3, Sayı: 3-4, s. 418-421.

tarafından da açıklıkla ifade edilebilmiş değildir. Esad Paşa'nın teşekkür konuşması bu bulanıklığın ifadesidir : "Çiftçiler Derneği bir siyâsi fırkaya inkilâb etmiyor kendi kendine beş senelik programına sâdik kalarak ta'kip ettiği gâyeyi yani memleketimizin yegâne vasıtâ-i mâîşeti olan ziraâti tasdik ve terfiye sevk için çiftçiliği teşvik ve zürâyı terfiye bi-l netice memleketi hakkiyla müstahsil bir hale getirmeyi daha ameli bir suretle te'min etmek için gerek hükümet ve gerek heyet-i teşriyye nezdinde teşebbüsatta bulanabilmek üzere usûl ve kavâmın-i mevzûa dâiresinde intihâbata iştirâk ederek ve fırkaya istinâd etmek maksadıyla programına siyâsi bir kısım ilave ediyor ki bu siyâset siyâset-i zirâiyeden başka bir şey olamaz."⁴⁶

Bu bakış açısı iki örgüt tipinin(dernek- parti)karması bir örgütlenme modeli ortaya çıkarmaktadır. Adı itibariyle dernek statüsü devam etmekle birlikte, nizamnameye ekli talimatnameyle siyasal sürece seçim yoluyla katılımın öntü açılmak istenmiştir. Oluşturulan yeni nizamnamenin hükümleri de bunu göstermektedir. Osmanlı Çiftçiler Derneği'nin yeniden düzenlenen nizamnamesi 47 maddeden oluşmakta olup, Dernek bu nizamnameye ek olarak " Osmanlı Çiftçiler Derneğinin Mebûsan İntihâbâtına Sûret-i İştirâkini Mübeyyin Ta'limatnâme"yi yayımlamıştır. Talimatname numaraları Nizamnameye ekli olup, 48. maddeden başlamaktadır. Nizamnamenin ilk maddesi yenilenen dernek statüsünü ortaya koyar: "Çiftçilerin idâri, zirâi mâli, adli fenni, sıhhi velhâsıl kaffe-i menâfi-i esâsiyelerini tem'in ve ahvâl-i içtimâlarını ıslah ve bu maksadı vesâit-i zâtisiyle hariçte fırkası ma'rifetiyle Meclis-i teşriyede ve a'zâları ma'rifetiyle de Meclis-i umûmiye ve idâre ve belediye ve heyet-i ihtiyâriyede ta' kib eylemek üzere «Osmanlı Çiftçiler Derneği» nâmıyla bir cemiyet-i fenniye, iktisâdiye ve siyâsiye teşekkül etmiştir."⁴⁷ Nizamnamenin 2. maddesi Derneğin idari olarak tevsi mezuniyeti ilke olarak kabul ettiğini, belediyelerin müstakil olarak idare edilmesi ile nevahi ve cemaat teşkilatlarının yaygınlaştırılarak genişletilmesini esas aldığını göstermektedir. Nizamnamede Derneğin aynı zamanda zirai, mali, adli, sıhhi konulardaki amaçları açıklıkla ifade edilmiştir. Teşkilatlanmaya ilişkin maddelerde Derneğin otuz azadan oluşan genel merkezi ve on iki azadan oluşan merkez idare heyeti ile altışar azalı üç uzman heyetçe idare olunacağı belirtilmiştir. Bu üç uzman heyetten ilki ziraatin fenni doğrultusuyla, ikincisi ülkenin sağlık, bayındırlık ve maarifiyle ilgilenmekle yükümlü olup, üçüncüsü Derneğin idari teşkilatlanması ve seçim işleriyle

⁴⁶ *Çiftçiler Derneği Mecmuası*, Yıl: 3, Sayı: 3-4, s. 421.

⁴⁷ *Osmanlı Çiftçiler Derneği Nizâmname-i Esâsisi*, Dersaadet: Evkâf Matbaası, 1335, s. 3. Evkâf matbasının bu yayınında Derneğin yalnızca Nizamnamesi mevcut olup, buna bağlı olduğu belirtilen Talimatname Çiftçiler Derneği Mecmuası'nda toplu olarak yayımlanmıştır. *Çiftçiler Derneği Mecmuası*, Yıl: 3, Sayı: 3-4, s. 426-430.

görevlendirilmiştir.⁴⁸ “Osmanlı Çiftçiler Derneği’nin Mebûsan İntihâbatına Sûret-i İştirâkını Mübeyyin Ta’limatnâme” ile ise, Derneğin bir siyasi fırka kimliğiyle mebusan, vilayet, idare, belediye meclisleriyle ihtiyar heyeti seçimlerine katılarak, buralarda kendi adaylarını seçtirmeye çalışması amaçlanmıştır. Talimatnamede kaza ve livalardan çıkacak mebus sayısının belirlenmesinden, adayların kaza, liva ve merkezce denetimlerine ve Meclis-i Mebusanda kuracakları grup ve parti disiplinine ilişkin mümkün olan her konu düzenlenmiştir.⁴⁹ Bu dönüşümle, “çiftçi” terminolojisinin açıklıkla ortaya koyduğu büyük toprak sahibi toplumsal katman siyasal alanın doğrudan belirleyicisi konumuna getirilmek istenmiştir. Özellikle ülkenin yönetilmesi esaslarından biri olarak, yetki genişliğinin kabul görmesi, yerinden yönetim ve taşra yönetsel gücünün etkinliğinin artırılmasının amaçlandığını ortaya koymaktadır.

Yeni Bir Çiftçi Örgütlenmesi: Kastamonu Çiftçiler Yurdu Cemiyeti

İstanbul merkezli Osmanlı Çiftçiler Derneği’nin yeni yapılanmasının ardından Kastamonu’da Şubat ayı içinde yeni bir çiftçi örgütlenmesi meydana gelmiş, Kastamonu eşrafından Salim efendi zade Ahmet Şükrü Beyin önderliğinde Kastamonu Çiftçiler Yurdu Cemiyeti kurulmuştur. Kastamonu Çiftçiler Yurdu Nizamnamesi’nde kurulan cemiyetin, aynı Bursa Çiftçiler Derneği’nde olduğu gibi “şimdilik müstakillen bir cemiyet” olduğu açıklanmakla birlikte, “gerek dersaâdet gerek memâlik-i osmaniyede bu maksada hadim müessesât merâkizi ile muhâbere ve icâbında teşrik-i mesâi eyle(yeceği)”⁵⁰ belirtilerek, Osmanlı Çiftçiler Derneği ile işbirliği içinde bulunduğu ifade edilmiştir. . Parlamentoda çiftçilerin temsil yetkinliği nizamnamenin ilk maddesinde yerini almıştır : “...çiftçilerin tenvir-i efkâr ve himâye-i hukûk ve menâfiine müteâllik kavânin ve nizâmât ve ta’limât ve beyannâme vazı’ ve tanzim ve neşri için hükümet nezdinde teşebbüsatta bulunmak ve bu maksadı te’min ve meclis-i mebûsanda çiftçilerimizi temsil etmek üzere mebûs çıkarmak ve meclis-i umûmi-i vilâyette a’zâ

⁴⁸ *Osmanlı Çiftçiler Derneği Nizâmname-i Esâsisi*, s. 3, -10.

⁴⁹ *Çiftçiler Derneği Mecmuası*, Yıl: 3, Sayı: 3-4, s. 429-430.

⁵⁰ Ahmet Şükrü Bey mülkiye mektebi mezunu olup, bir süre Dahiliye Nezareti mektubi ikinci şubesinde görev yaptıktan sonra, devlet hizmetinden ayrılarak Kastamonu’daki arazisinde çiftçilikle uğraşan büyük toprak sahibidir. Nizamname için bakınız: *Kastamonu Vilâyetinde Çiftçiler Yurdu Cemiyetinin Nizâmnamesidir*. Kastamonu Matbaası, 1335, s. 2. Çiftçiler Yurdu Nizamnamesi aynı zamanda 17 Mart ve 24 Mart 1335 tarihli Kastamonu Vilâyet gazetesinde iki bölüm halinde yayımlanmıştır. *Kastamonu*, 17 Mart 1335, s. 2., 24 Mart 1335, s. 2.

bulundurmak...”⁵¹. Bursa’da kurulan Hüdavendigâr Çiftçiler Derneği Nizamnamesiyle karşılaştırıldığında, 36 maddeden oluşan daha ayrıntılı nizamnamesiyle Kastamonu Çiftçiler Yurdu, kendisinden önce kurulan taşra örgütlenmesine göre siyasal alanın doğrudan içerisinde yer aldığı ortaya koymuştur. Gerçekte bu doğal bir sonuçtur, Kastamonu’daki örgütlenme merkezinin bütünüyle siyasal alanın içine girmesinin ardından meydana gelmiştir.

Yeni Seçimler ve Çiftçiler Derneği’nin İttihatçılıkla İlişkisi Üzerine İddialar

Padişah Vahdettin’in 21 Aralık 1918 tarihinde Meclis-i Mebusan’ı feshetmesinden 12 Ocak 1920 tarihine dek geçirilen dönemde siyasal temsil rafa kaldırılmış, seçimle oluşan yeni bir parlamentoya olan gereksinim, ancak Anadolu Hareketi’nin İstanbul’a kendini kabul ettirdiği Amasya görüşmelerinin ardından gündemde yerini alabilmiştir. 6 Ekim 1919 tarihinde Hükümet yayımladığı Beyannamesinde seçim kararını kamuoyuna duyurmuş, 9 Ekim 1919 tarihli gazeteler mebusan intihabı hakkında dokuz maddeden oluşan Kararnameyi yayımlamışlardır.⁵² Seçim, ülkesinin önemli bir kısmı işgal altında olan ve taşrada parçalı siyasal iktidarların hüküm sürdüğü bir dönemde yapılacak ve bu seçime Osmanlı Çiftçiler Derneği de bir siyasal parti kimliğiyle katılacaktır.

Osmanlı Çiftçiler Derneği hükümetin seçim kararını açıklamasından önce 1 Teşrin-i evvel 1335/1919 tarihinde taşra şubelerine hitaben bir beyanname yayımlamıştır. Beyannamede çiftçilerin durumlarını ıslah için Meclise liyakatli, tecrübeli ve din ve diyaneti seven namuslu mebuslar getirilmesi amacıyla yakında oluşması muhtemel seçimlere katılacağı belirtilerek, henüz teşkilatı olmayan yerlerde şubeler açılması gerekliliği ifade edilmiştir.⁵³

Seçim sürecinde Çiftçiler Derneği 29 Teşrin-i sâni 1334/1918 tarihinde kurulan Milli Kongreye üye cemiyetlerden biri olmuştur. Kongrenin başkanı olan Esad Paşa aynı zamanda bu dönemde Çiftçiler Derneği’nin de başkanıdır.⁵⁴ Bu dernekler ve cemiyetler bileşkesi, dönemin İttihatçı karşıtı Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nca, İttihat ve Terakki üyelerinin oluşturduğu bir birliktelik olarak

⁵¹ A. g. y., s. 2.

⁵² “İntihâb-ı mebûsan”, *İkdam*, 9 Teşrin-i evvel 1335, s. 1.

⁵³ “Çiftçiler Derneğinin Beyânnâmesi”, *Vakit*, 2 Teşrin-i evvel 1335, s. 2.

⁵⁴ Esad Paşa 8 Nisan 1332 tarihinde kurulan Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti’nin de kurucusu olup, Milli Kongre başta bu cemiyetin üyeleri olmak üzere dönemin sivil toplum kuruluşları tarafından kurulmuştur. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasi Partiler*, s. 417-418.

görülmekte ve ortak hareket etme teklifi reddedilmektedir.⁵⁵ Dönemin İttihatçı karşıtı basını tarafından da Milli Kongre'nin ittihatçılıkla ilişkisi olduğu ve onlar için çalıştığına ilişkin yayınlar görülmektedir. Bir yandan İttihatçıların yargılanma sürecinin yaşandığı bu dönemde ittihatçılığın Milli Kongre'nin destekleriyle diriltilmek istendiği tezlerine karşılık Çiftçiler Derneği başkanı da olan Esad Paşa, "...firkalar ile müttehiden hareket etmek konusunda tamamen anlaştık. Çünkü intihâbât meselesi firkaçılık davası değil, vatan davasıdır. Bu sebeple Milli Kongrede hep bu maksad tahtında olmak üzere içtimâ ediyoruz"⁵⁶ şeklindeki açıklamalarıyla bu yöndeki eleştirilere basın yoluyla yanıt vermektedir. Fakat, Kasım ayı başlarında Milli Kongre'ye üye firkalardan Sulh ve Selâmet-i Osmaniye Fırkası, Milli Kongre'nin seçime belirli kuvvetler yararına müdahale ettiği gerekçesiyle Kongre toplantılarına katılmama kararı alacaktır. Bu kuvvetler ittihatçılık ve İttihatçılardan oluştuğu düşünülen kuvayı milliyeciliktir.⁵⁷ Bu eleştirilerle karşılaşan Milli Kongre başkanı Esad Paşa, iddiaları çürütmek ve Anadolu hareketiyle arasına mesafe koymak zorunluluğundan, 2 Teşrin-i sâni 1335/1919 tarihinde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne bir telgraf göndererek Anadolu hareketinin İttihatçılarla olan ilişkisine dikkat çekmiş ve kendilerinden bu konuda tarafsızlık talebinde bulunmuştur.⁵⁸ Gerçekte, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Ekim ayı ortalarında İttihatçılarla ilişkisi olmadığını aldığı bir karar ile ilan etmiştir.⁵⁹ Fakat Milli Kongre başkanından gelen 2 Teşrin-i sâni 1335/ 1919 tarihli telgraf Heyet-i Temsiliye'nin Milli Kongre'ye karşı net bir tavır almasına yol açmış ve Esad Paşaya gönderilen tel yazıyla Anadolu hareketi ile özdeşleştirilen İttihatçılığın gerçekte kendisinin başında bulunduğu Çiftçiler Derneği'ne için bir karakter olduğu ifade edilmiştir. Heyet-i Temsiliye'nin bu

⁵⁵ "Hürriyet ve İtilaf Fırkasının Beyânâmesi- Firkaların İttihâdı ve Hürriyet ve İtilaf", *İkdam*, 3 Şubat 1335, s. 2.

⁵⁶ *Vakit*, 14 Teşrin-i evvel 1335, s. 1.

⁵⁷ 2 Teşrin-i sâni 1335 tarihli *İkdam* gazetesinde Esad Paşayla yapılan görüşmede kendisine Sulh ve Selâmet'in bu tavrı ile Milli kongrenin kuvvâ-yi milliyecilerle ilişkisi sorulmaktadır. "İntihâbât Mücadelesi Karşısında Firkalar", *İkdam*, 2 Teşrin-i sâni 1335, s. 1-2.

⁵⁸ "...Ve hâkezâ memleketi bu günkü hâli-i elime getiren idâre-i ittihâdiyenin mukadderâtına kasid-i hevân olmuş sâbık mebûslarla kirlî ve temiz ittihatçıların ma'rûf simâlarının ve hatta firka-i siyâsiyeye mensûb şâibedâr ve garezkâr şahısların katiyyen meclis-i millî'de bulunmaması emr-i zarûridir...Edirne, Bursa vilâyetleriyle sâir bir takım livâlarda ilân edilen mebûs namzedlerinin kuvvâ-yi milliyeden müktesep tesirât dâhilinde yine bir takım ma'rûf ittihatçılarla küçük rütbeli bir takım zâbitândan ibâret olduğu muhakkak derecesinde bir tevatürlü ma'lûm olması şu hâsîd hale mecbûriyet verdi Müdafaa-i Hukûk-ı Millîye Cemiyetine düşen mukaddes vazife, Müdafaa-i Hukûkun kâfili olacak emr-i bitarâfinin teminidir..." Milli kongreden Teşkilât-ı Millîyeye", *İkdam*, 3 Teşrin-i sâni 1335, s. 1-2.

⁵⁹ "Müdâfaa-i Hukûk Cemiyeti'nin Mühim Bir Kararı", *Vakit*, 15 Teşrin-i evvel 1335, s. 1.

tel yazısında Milli Kongre'nin İttihatçılığı yeniden diriltmeye çaba gösterdiği iddia edilmektedir: "...Şayıtı mütevatire üzerine serdine lûzum gördüğünüz mutaleat bizce de pek ziyade haizi ehemmiyet görülmüştür. Bu gibi tevatürlerin sıhhat ve ademi sıhhatini tebeyyün ettirmek müşkil oluyor: Çünkü zatı alinizin de güya çiftçi derneği namı atında, İttihad ve tarakki mablûbu olan, Teceddüt fırkasının azasını mebus yaptırmak için Eskişehir, İzmit, Kastamonu, Kütahya, Bursa, Trabzon Erzurum, Sivas gibi mahallere birçok mektuplar ve hatta memuru mahsuslar gönderdiğiniz ve bazı zevata Teceddüt fırkasının namzed listesini yolladığınız ve bu suretle milletin temini vahdetine hadım olan Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk cemiyetinin teşkilatı milliyesini teşevvüşata duçar etmeğe ve bugün kendi lisanınızla takbih etmekte bulunduğunuz bir heyetin vucud bulmasına çalışmakta olduğunuz hakkında şikâyat vaki olmuştur...."⁶⁰

Gerçekte Çiftçiler Derneği'nin ittihatçılıkla ilişkili olduğuna ilişkin şikayetlerin taşrada bile dillendirildiği görülmektedir. Kastamonu Çiftçiler Yurdu'nun kurulmasından sonra bölge eşrafından Sofuzade Mehmet Tevfik Beyin 7 Nisan 1335/1919 tarihinde Dahiliye Nezaretine gönderdiği mektubunda Çiftçiler Yurdu'nun İttihatçılardan teşkil olduğu ve bu oluşumda Kastamonu valisinin manevi desteği bulunduğu belirtilerek valinin değiştirilmesi talep edilmektedir: "...Bu vazifeden bilâ istifade arz olunan memûrinin delâleti ve vâlinin terviç-i mânevisiyle karşımıza zâhiri ve bâtınına uymaz bir çiftçi Yurdu çıkardılar İttihat ve Terakkinin yıkılmasıyla yurtsuz kalanlar hep oraya intisâb ettiler. O kuvvetle irtikâb sirkat devam ediyor adliye jandarma polis kuvvetleri o yola hâdim hükümetimizin feyz-i adâletinden ahâli henüz bir reşha tatmış değildir. Fırkayı yapacak da yıkacak da taşra vaziyetidir. Evvela vâliyi tebdil ile varlık alâimi irâde buyurulmasını istihâm eylediğim...."⁶¹ Mektupta not olarak şikayetin aynı zamanda Evkaf Nezaretine de yapıldığı bildirilmektedir. Bu mektup üzerine, Dahiliye Nezareti 17 Nisan 1335/1919 tarihinde Kastamonu valisine şifre ile bir yazı göndererek, İttihatçılardan oluştuğu söylenen Çiftçiler Yurdu Cemiyeti hakkında bilgi verilmesini istemiştir.⁶²

Çiftçiler Derneği, seçim sürecinde Milli Kongre ile olan ilişkisini taşra ve İstanbul ayrımı yaparak belirlemiştir. Buna göre Dernek taşra seçimlerinde kendi programına dayalı olarak bağımsız hareket edecek, yalnız İstanbul seçimleri için

⁶⁰ *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV, (1917-1938)*, Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1964, s. 113.

⁶¹ Bilgilendirmenin Evkaf Nezaretine de yapıldığı mektubun altına not olarak düşülmüştür. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*, *Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti (DH. KMS.)*, Dosya: 51-2, Vesika: 4.

⁶² *BOA, DH, KMS*, Dosya: 51-2, Vesika: 4.

diğer fırkalarla birlikte ortak aday belirleme yoluna gidecektir.⁶³ 13 Teşrin-i evvel 1335/1919 tarihinde Çiftçiler Derneği'nin seçimlerle ilgili olarak yaptığı toplantıda, taşradan belirlenecek adayları incelemek üzere azadan Ali Ruhi Paşa, Ali Haydar ve Hüseyin Hüsnü Beylerden oluşan bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyon, adaylıklarını Çiftçiler Derneği adına koymak isteyen mebuslar hakkında tetkikat yapacaktır.⁶⁴ Dernek taşradaki çalışmalarına devam etmiş ve umumi katib Dr. Mustafa Hulusi Beyin başkanlığındaki 29 Teşrin-i evvel 1335/1919 tarihli toplantısında seçim işlerinde çalışmak üzere taşraya aza gönderilme kararı alınarak, üyelerden Müfid Bey İzmir'e, Selahattin Bey Eskişehir'e, Haydar ve Hamdi Beyler işe Konya'ya gönderilmişlerdir.⁶⁵

Çiftçiler Derneği Adına Seçim Propagandasına Bir Örnek: "Köylülerin Çıkaracağı Mebuslar Nasıl Olmalı"

Kırsal alandaki köylü nüfusun etkilenim araçlarından biri olan dini telkinlerin 1919 seçim sürecinde köye dönük dini ağırlıklı yayınlarda kullanıldığının bir örneği "Köy Hocası" mecmuasıdır. Mecmua 1 Kânûn-ı evvel 1334/1918 tarihinde yayımlanmaya başlamıştır. Kapağında "Şimdilik on beş günde bir çıkar, sade dinden ve ahlaktan bahs eder" bir mecmua olarak tanıtılmasına karşın, seçim sürecindeki yayınında köylülerin kendisi adına seçeceği adaylar konusunda Çiftçiler Derneği yararına ve ona uyarılarda bulunarak köylü kitlesini yönlendirme çabasında bulunmuştur: "... Bakın ağalar! Şimdi tam mebusların seçilip gönderilme zamanıdır. Siz sakın zamanı ise varsın olsun bana ne? deyip bir tarafa çekilmeyin!...biz köylüyüz ne yapabiliriz, kendimizi nasıl kurtarabiliriz? diye bir kenara çekilip durmayın!...ağalar bana kalırsa mebus yapmak istediğiniz kimselerde bir kaç şey aramalısınız. Bunların birincisi Allah korkusudur.... İkincisine gelince: mebus olacak zât, işe akıl erer bir kimse olmalıdır. Zirâ bakarsak iyi adam, hoş adam Allah'ından korkar, dinini diyânetini bilir. Lâkin zavallının işe akli ermez. Asla iş adamı değil. Öyleyse mebusluğa gelmez. Üçüncüsü: mebus olacak zât biraz da seni düşünür, senin derdini anlar takımdan olmalı. Bakarsak iyi hoş bir zât, akli da işe eriyor. Lâkin hiç köylülerle alâkası yok. Akli fikri hep başka şeylerde, başka işlerle meşgul. Öylesi de lâzım. Lâkin merak etme öylesini mebus çıkaracaklar çok bulunur. Sen hâlâ kendi işine yarayacakları seçmeğe bak !Herkes ne yapıp edip pek alâ başının çaresini görüyor. Lâkin sen öyle yapamıyorsun. Elini tutacak,

⁶³ *Vakit*, 14 Teşrin-i evvel 1335, s. 1.

⁶⁴ *Vakit*, 14 Teşrin-i evvel 1335, s. 1

⁶⁵ "İntihâb Mücadelesi ve Münâkaşalar- Çiftçiler Derneği Encümeni" *İkdam*, 30 Teşrin-i evvel 1335, s. 2.

halini soracak bir Allahın kulu bulamıyorsun..... bizdeki mebûsların içinde köylüyü düşünen pek az bulunuyor. Lâkin onlarda(Avrupa kıyaslanıyor) öyle değil, oralardaki köylüler işin farkına varmışlar. Mebûs seçerken çiftçilerinden, çiftçilerin derdini çekenlerden bir bölük mebus çıkarmağa çalışıyorlar.....”⁶⁶

Taşrada Adaylar ve Seçim

14 Teşrin-i evvel 1335/1919 tarihli Vakit gazetesi Derneğin ilk taşra namzedlerini açıklamaktadır: “Çiftçiler Derneğince namzedlikleri kabul edilmiş olan kişilerden Mehmet Zihni Beyin Bursa, Ahmet Nehri Beyin Amasya, Osman Azmi Beyin Mamuretülaziz, Selami Paşanın Bursa, Suphi ve Sadık paşaların Adana ve Mustafa İbrahim Beyin Manisa mebusluklarına namzedliklerinin ilanı takarrür etmiştir. Nafia Nazırı Ahmet Abuk Paşa ile Harbiye müşteşar sabıkı Ahmet Feyzi Paşanın taşradan namzedliklerinin ilan edileceği haber alınmıştır.”⁶⁷ Kırkkilise mebusluğu için de Çiftçizade Lütfi Bey Çiftçiler Derneği adına mebusluğa aday olduğunu açıklamıştır.⁶⁸

Osmanlı Çiftçiler Derneği'nin seçim sürecindeki faaliyetleri en ayrıntılı olarak, bir dönem Osmanlı Çiftçiler Derneği'nin ikinci başkanlığını yapan Yunus Nadi Beyin Yenigün gazetesine yansımıştır. Özellikle taşra namzedliklerinin ortaya çıkarılmasında Yenigün dışında basından ayrıntılı bilgi bulmak olanaklı olmamıştır.⁶⁹ 18 Teşrin-i evvel 1919 tarihli haberde Çiftçiler Derneğinin bir şubesinin daha İzmir’de açılmak üzere olduğu açıklanırken⁷⁰, 3 Teşrin-i sâni 1919 tarihli Çiftçiler Derneği toplantısında İzmir şubesinin kurulduğu ve heyet-i idare azalarının listeleri ve beyannamelerinin onaylanılarak mahallerine gönderildiği belirtilmektedir.⁷¹

23 Teşrin-i evvel 1919 tarihinden başlayarak Çiftçiler Derneği adına taşra namzedlikleri Yenigün gazetesinde açıklanmaya başlanmıştır: “Manisa için Alim efendi, eshâb-ı araziden mebus sabıkı Haydar Bey, ziraat mütehassısı Yaşar Bey, Amasya: eşraftan Ahmet Nehri Bey, Doktor Asım Bey, Bursa:

⁶⁶ “Köylülerin Çıkaracağı Mebûslar Nasıl Olmalı”, *Köy Hocası*, C: 1, Sayı: 22 (6 Teşrin-i sâni 1335), s. 171-176.

⁶⁷ *Vakit*, 14 Teşrin-i evvel 1335, s. 1.

⁶⁸ “Mebûs namzedleri”, *İkdam*, 26 Teşrin-i evvel 1335, s. 4.

⁶⁹ Yunus Nadi Bey tarafından yayımlanan Yenigün gazetesi ilerki dönemlerde Anadolu’da Yenigün olarak yayımlanacak ve başta Yunus Nadi ve Muhittin Birgen’in görüşleri olmak üzere, mesleki temsil konusunda ayrıntılı yazılara yer verecektir.

⁷⁰ “Vilayet Haberleri”, *Yenigün*, 18 Teşrin-i evvel 1919, s. 3.

⁷¹ “Çiftçiler Derneğinde”, *Yenigün*, 4 Teşrin-i sâni 1919, s. 2. “İntihâbât Haberleri”, *İkdam*, 4 Teşrin-i sâni 1335, s. 3.

eşraftan Doktor Selami Paşa, ziraat mütehassısı müze müessisi Mehmet Ali Bey, ziraat mütehassısı Mehmet Zihni Bey, eşraftan Mısırlı Ragıp Bey, Kastamonu: Dernek reisi Şükrü Bey, Hacı Necib Bey, Derviş zade Tevfik Bey, Maarif Nezareti Kalem-i mahsus müdürü Hüsnü Bey, Ankara: Mahir Seyid Bey, Baytar Mektebi müdürü Ali Rıza Bey, Beypazarı: eşraftan Hilmi Bey, Osman Bey, Kangırı: Dava vekili Ebulcihad Ali Rıza Bey, Çorum: esbak mebus Nurettin Bey, Çerkeş: vükelây-ı deâviden Salih İhsan Bey, Harput: esbak müdde-i umumi İrfan Bey, Harput eşrafından Mehmet Nuri efendi, Hacı Osman zade kaymakam İbrahim Ethem Bey. Malatya: Aziziye Hara müdürü Osman Azmi Bey, eshâb-ı araziden Hacı Mehmet Ali Bey, Dersim: esbak mebus Lütfi Fikri Bey, Ziraat Nezareti müfettişlerinden Ahmet Hamdi Bey, İçel: eşraftan fetvahane mümeyyizlerinden Mustafa Asım efendi, Kayseri: mutasarrıf esbak tedrisat müdür-i esbaki Hüseyin Hüsnü Bey, Muğla: sıhhiye müdüriyeti müfettişlerinden Milaslı Doktor İsmail Hakkı Bey, eshâb-ı ziraatten Yakub Bey, İzmir: sabık belediye reisi Tevfik paşa, sabık mektubçu eshâb-ı emlakten Kemal Bey, İzmir eşrafından Mustafa İbrahim Bey, dava vekili Bekir Behlül Bey, Dâr-ül-hikmet-il İslamiye azasından müderris Cevdet Efendi. ”⁷² 27 Teşrin-i evvel 1919 tarihli Yenigün haberlerinde Derneğin beşinci grup namzedliklerinin ilan edildiği duyurularak isimleri açıklanmıştır: “...Antalyadan: Çiftçiler Derneği merkez-i umumisi erkanından Hamdullah Emin Paşa, Eskişehirden: sabık belediye reisi Halid Ziya Bey, maarif müdür sabıkı Edhem Nejad Bey ve istatistik müdürü ve ziraat mütehassısı Osman Ferid Bey, İzmitten: esbak mebuslardan Müfid ve eshâb-ı arazidan Tevfik Hamdi Bey. ”⁷³

29 Teşrin-i evvel 1919 tarihli Yenigün’de namzedlikler açıl lanmaya devam edilmiştir: “...Ayıntab: zürradan İsmail Cenani Bey, Urfa: Şeyh Saffet Efendi, Karesi: Mehmet Vehbi Bey, Celalettin Arif Bey, Mecid ve Eşref Beyler, Gelibolu: Vasigton sefir sabıkı Rüstem Bey, Tekfurdağı: iâşe nazır sabıkı Reşad Bey, Dersim: Lütfi Fikri Bey, Sinop: Rıza Nur Bey, Genç sancağı: Mehmet Muhammed Efendi, Afyonkarahisar: zürradan Selim Bey”⁷⁴

Derneğin sekizinci grup namzedleri olduğu belirtilen adayların da 30 Teşrin-i evvel 1919 tarihinde basına yansıdığı görülmektedir: “Bilecik: Mehmet ve Şemsettin Beyler, Isparta muharririnden Ispartalı Mustafa Hakkı ve Hilmi Beyler, Bursa (ilaveten) Müştak Selami Bey, Mamuretülaziz: İrfan, Kaymakam Edhem ve Mehmet Nuri Beyler”⁷⁵

⁷² “Çiftçiler Derneği Namzedleri” *Yenigün*, 23 Teşrin-i evvel 1919, s. 3.

⁷³ “Vilâyâtta İntihâbât” *Yenigün*, 27 Teşrin-i evvel 1919, s. 2.

⁷⁴ “Çiftçiler Derneği Namzedleri” *Yenigün*, 29 Teşrin-i evvel 1919, s. 2.

⁷⁵ “Çiftçiler Derneğinde” *Yenigün*, 30 Teşrin-i evvel 1919, s. 2.

Öte yandan Ankara merkezde Çiftçiler Derneği adına mebus adayı olarak Atıf Efendi ve Hilmi Beyin gösterildiği⁷⁶, 23 Kânûn-ı evvel 1335/1919 tarihli İkdâm gazetesinden de Ankara ve Yozgat sancakları mebusluğuna seçilenler arasında Hacı Atıf efendi ile, Hilmi Beyin seçilenler arasında bulunduğu görülecektir.⁷⁷ 13 Teşrin-i sâni 1919 tarihli Yenigün Çiftçiler Derneği'nin Denizli adayını açıklamış ve Ticaret Mektebi hukuk-ı medeniye müderrisi Sadık Beyin Denizli için namzed olarak gösterildiğini belirtmiştir.⁷⁸

Taşradaki seçimlere örnek olması bakımından Dernek şubesinin kurulduğu yörelerden biri olan Kastamonu'da Çiftçiler Yurdu'nun seçim sürecindeki çalışmalarını Açıksöz gazetesinden ayrıntılı olarak izlemek olanaklıdır. 12 Teşrin-i evvel 1335/1919 tarihli gazetede hükümetin parlamento seçimleri için düzenlemiş olduğu kararname yayımladıktan sonra⁷⁹, 19 Teşrin-i evvel 1335/1919 tarihinde Kastamonu'da seçimlerin başladığı haber verilmekte, Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile Çiftçiler Derneği'nin mebus namzedleri açıklanmaktadır. Çiftçiler Derneği adına Çiftçiler Yurdu reisi ve Milli Anonim Şirketi Meclis-i idaresi reis-i evveli mülkiye mektebi mezunlarından olan Salim efendi zâde Şükrü Bey, esbak belediye reisi ve Çiftçiler Yurdu reisi-i sâni İshakzâde Hacı Necib efendi ve Yurd meclis-i idare azasından ve eşraftan Çavuşzâde Mehmet efendi ve son olarak Dervişzâde Mehmet Tevfik efendiler namzedliklerini ilan etmişlerdir.⁸⁰ 2 Teşrin-i sâni 1335/1919 tarihli Açıksöz, müntehib-i sâni seçimlerinin bittiğini haber verirken, aynı zamanda o hafta içinde Çiftçiler Derneği adına yeni namzetliklerin olduğunu da açıklamaktadır. Çiftçiler Derneği adına Kangırlı Hilmi efendizâde Behçet Bey, Kocahisarlı Hacı Bekir efendizâde Fethi efendi, ziraat müfettişi umumisi Ahmet Hamdi Beyler Kangırı mebusluğu için adaylıklarını ilan etmişlerdir.⁸¹ Teşrin-i sâni 1335/1919 tarihinde Cide, İnebolu, Tosya kazaları seçimleri bitmiş ve bu kazalar ikinci seçmenleri çoğunlukla oylarını Müdafaa-i Hukuk adaylarına vermişlerdir. Bu kazalarda Çiftçiler Derneği üyelerinin

⁷⁶ *Vakit*, 3 Kânûn-ı evvel 1335, s. 2.

⁷⁷ *İkdâm*, 23 Kânûn-ı evvel 1335, s. 1.

⁷⁸ "Denizli Namzedliği" *Yenigün*, 13 Teşrin-i sâni 1919, s. 2.

⁷⁹ "İntihâbât", *Açıksöz*, 12 Teşrin-i evvel 1335, s. 3.

⁸⁰ "İntihâbât Başladı", *Açıksöz*, 19 Teşrin-i evvel 1335, s. 1.

⁸¹ "Bu Haftaki Namzedler", *Açıksöz*, 2 Teşrin-i sâni 1335, s. 1. Tarık Zafer Tunaya, Osmanlı Çiftçiler Derneğininin adayları arasında Açıksözcü Hüsnü Beyi göstermekle birlikte, mahalli basın taramasından bu kişinin Çiftçiler Derneği adına aday olduğuna ilişkin bir veriye rastlanamamıştır. Öte yandan Açıksözcü Hüsnü Beyin bu döneme ilişkin hatıralarında da aday olduğu belirtilmemektedir. Açıksözcü Hüsnü, *İstiklal Harbinde Kastamonu*, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1933, *Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler C: II*, s. 365.

Müdafaa-i Hukuk namzedlerinden oldukça düşük oy aldıkları görülmektedir.⁸² Kastamonu merkezindeki seçimler ise 15 Teşrin-i sâni 1335/1919 tarihinde son bulmuştur. Merkezde Çiftçiler Derneği'nin Müdafaa-i Hukuk'a oranla daha etkin olduğu görülmektedir. Seçim sonuçları şöyledir:

Salim efendizâde Şükrü Bey(22 oy), İshakzâde Hacı Necip (17), Fazlı zâde Besim (14), Çavuşzâde Mehmet Efendi (9), Yusuf Kemal Bey(8), Kangırı mutasarrıfı Lütü Bey(8), Malatya mutasarrıfı sabıkı Reşid(7), Sofuzâde Tefvik Efendi (7), Hastahaneler müfettiş sabıkı Suad Bey(6), Dervişzâde Tefvik Efendi (3). Bahriye nezareti şifre mümeyyizi Nazif Bey(2), Şeyh Ziya Efendi(2), Tavukçuzâde Ahmet Efendi(1).⁸³

Kastamonu seçim sonuçları Açıksözcü Hüsnü Bey'in hatıralarında şöyle yorumlanmıştır: "Bu intihap epice uğraşılı oldu. Reyler çok dağıldı. Her kazanın kendi görüşüne göre rey veriş vardi. Fakat gene reyler müdafaa-i hukuk namzetleri üzerinde toplanıyordu. Teşrinisaninin 20sinde seçme işi bitti ve müdafaa-i hukuk namzetlerinden Yusuf Kemal Dr. Suat ve Besim beyler kazandılar. Çiftçi yurdu reisi Salim efendi zade Şükrü Bey yurt namzedi olarak meb'us oldu."⁸⁴

Seçim sürecinde Çiftçiler Derneği'ne Sosyalist Fırkası ve Halkalı Ziraat Mektebinden seçimlerde ortak hareket edilmesi amaçlı teklifler geldiği, bunun Dernek içinde tartışmalara yol açtığı basının verdiği bilgiler arasındadır.⁸⁵ Öte yandan Bursa bölgesi seçimlerinde, Çiftçiler Derneği Bursa'da seçimi yönetmek üzere kurulan on kişilik merkez heyetinde temsil edilmiştir. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Bursa delegesinin Mustafa Kemal'e gönderdiği telgrafta, zamanın kısıtlı oluşu yüzünden seçimlerin aşağıdan yukarıya yapılamaması nedeniyle Muallimler Cemiyeti, Türkiye Çiftçiler Derneği, Avcılar kulübü, Müderrisler cemiyeti gibi çeşitli milli kuruluşların oylarıyla bir heyet teşkil edildiği iletilmektedir.⁸⁶

⁸² Örneğin Müdafaa-i Hukuk namzedlerinden Adliye müfettiş sabıkı Yusuf kemal Bey 29, Hastahaneler müfettişi Suad Bey 18 oy alırken, Çiftçiler Derneğinden Salim efendizâde Şükrü Bey 8, İshakzâde Hacı Necib efendi 4 oy alabilmişlerdir. Ancak Tosya seçimlerinde Salim efendizâde Şükrü Beyin oyu 18'e yükselirken, Müdafaa-i Hukuktan Suad Beyin oyu 19'dur. *Açıksöz*, 9 Teşrin-i sâni 1335, s. 2.

⁸³ "İntihâbat", *Açıksöz*, 16 Teşrin-i sâni 1335, s. 2.

⁸⁴ Açıksözcü Hüsnü, *a. g. y.*, s. 25-26.

⁸⁵ "Çiftçiler Derneğinde", *Yenigün*, 28 Teşrin-i evvel 1919, s. 2.

⁸⁶ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk, C: III, Belgeler*, Haz: İsmet Gönülal, Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1984, Belge no: 155, s. 121.

Osmanlı Çiftçiler Derneği'nin İstanbul Mebus Adayları

Derneğin 16 Teşrin-i evvel 1919 tarihli toplantısında ise Milli Kongreye önerilecek İstanbul mebuslukları görüşülmüştür: "...Milli kongreye teklif edilmek üzere İstanbul mebusluklarına yine şu zevâtin namzedliklerinin vaz'ına karar verilmiştir: fırka reisi Esad Paşa, İsa Ruhi, Hariciye nazırı Mustafa Reşid, Nafia nazırı Ahmet Abuk, Dahiliye nazırı Şerif paşalarla sefirandan Galib Kemali, Bank-ı Osmani heyet-i idare azasından Hamid, İkdâm gazetesi sahibi Ahmet Cevdet, Prens Sabahattin, Maliye müsteşar sabıkı Aynizâde Tahsin Beyler"⁸⁷ 1 Kânûn-ı evvel 1335/ 1919 tarihine gelindiğinde Çiftçiler Derneği'nin İstanbul mebusları hala görüşülmektedir. Aynı tarihli toplantıda Esad Paşa'nın mebusluğa aday olmasına karar verilmişse de, Paşa'nın teklifi red ettiği ve Ekim ayında adı geçen İstanbul adaylarının isimlerinin varlığını sürdürdüğü basın yoluyla izlenebilmektedir.⁸⁸ Darülfünûn konferans salonundaki seçim günü İstanbul vilayeti için Çiftçiler Derneği azaları bellidir: İtibârı-Milli Bankası müdür-i umumi muavini Ferid, Osmanlı Bankası heyet-i idare azasından Hamid, Hariciye müsteşar sabıkı Reşad Hikmet, Paris Sefareti baş kâtibi Reşid Sadi, Tedrisat-ı Âliye müdür-i umumisi Ahmet Salahattin, sefirandan Fuad Selim, ve Mişon Venture efendi.⁸⁹ Bu adaylardan Ahmet Salahattin, Reşad Hikmet Beyler Milli Kongre, Milli Ahrar, Ahali İktisat ve Çiftçiler Derneği'nin ortak mebusudur. Mişon Venture efendi de bütün partilerin adaydır.⁹⁰

Osmanlı Çiftçiler Derneği'nden Kopuşlar

Derneğin doğrudan siyasi yapılanma sürecine girmesinin ardından üyeleri arasından bir kısmının Dernekle ilişkilerini gevşettikleri ve bir kısmının Dernekten koptukları anlaşılmaktadır. Bunlardan iki önemli isim Cevad Rüştü ve Lütfi Arif Beylerdir. Her iki kişi de Çiftçiler Derneğinin üyesidir. Cevad Rüştü Bey Derneğin 21 Kânûn-ı evvel 1333/1917 tarihli umumi toplantıda yedek idare heyeti azaları arasına seçilmiştir.⁹¹ Cevad Rüştü ve Lütfü Arif Beyler Çiftçiler Derneğinin siyasi bir fırkaya çevrilmesi süreci gündeme geldikten sonra, Mayıs 1334/1918 tarihinde Bağcıvan adlı zirai gazeteyi kurarak, Haziran 1334/1918 tarihinden itibaren yayın sürecine katılmışlardır. Ayda bir çıkarılan bu gazetenin ardından, 1335/1919 yılında Ziraat Hayatı Mecmuası da

⁸⁷ "Çiftçiler Derneği İctimâr", *Vakit*, 17 Teşrin-i evvel 1335, s. 2.

⁸⁸ "İstanbul'da İntihâbât Faaliyetleri", *İkdâm*, 2 Kânûn-ı evvel 1335, s. 1.

⁸⁹ "Bugün; İstanbul Mebûslarının İntihâbı...", *İkdâm*, 18 Kânûn-ı evvel 1335, s. 1.

⁹⁰ "İstanbul Mebûs İntihâbının Netâyici", *İkdâm*, 20 Kânûn-ı evvel 1335, s. 1.

⁹¹ *Çiftçiler Derneği Mecmuası*, Yıl: 2, Sayı: 3 (Kânûn-ı sani 1334), s. 229.

her ikisi tarafından yayımlanacaktır.⁹² Her ne kadar bu iki yayın zirai alanda çiftçilerin gelişmesine dönük teknik bilgilerle derlenmişse de, Derneğin dönüşüm sürecindeki yol ayrılığını dillendirmekten geri kalmamıştır. Bağcıvan'ın Haziran 1919 tarihli sayısındaki “Çiftçiler Derneği Mecmuasının Masalları” başlıklı yazıda Derneğin faaliyet çizgisi ve siyasi dönüşümüne ilişkin eleştirileri görmek olanaklıdır:

“çiftçilerin tenvir-i efkârına hizmet etmek ve ziraâtin fen dâiresinde icrâsı için irşâdâtta bulunmak üzere bir cemiyet-i fenniye ve hayriye şeklinde beş sene kadar evvel teşkil edip beklenen hizmeti edâ edemeyeceğini teferrüs eden müessislerden bâzılarının çekilmesi üzerine o zaman hükûmran olan kuvvete şiddetle intisâb ve o kuvvetin her nev’i muâvenetine mazhar olduğu halde karabuğday hakkında bir ufak propaganda tecrîyesinden ve a’zâsından bir kaçına öteberi iş ve memûriyet buluvermekten başka mevcûdiyetini gösteremeyen Çiftçiler Derneği fenni ve hayri vazifenin hadd-ı gâye-i edâsına gelmiş ve osmanlı çiftçilerini sahay-ı nur ve refaha isâl eylemiş de iş şimdi meydân-ı siyâsette musâraaya kalmış gibi âhiren şeklini çiftçi fırkay-ı siyâsisine tebdile kalkmıştır. Mâmafi derneğin kongrelerinde şekl-i matlub hakkında salâhiyetdar zevât izâhât vermekten dâima âciz kaldılar. Yeni yapılan nizâmname mebûs intihâbına sûret-i iştirâkine ve a’zâsından namzed irâesine dâir olan maddelerinin esnây-ı müzâkeresinde böyle maddeleri ihtiva eden nizâmnameye tâbi derneğin mutlak bir cemiyet-i siyâsiye olduğu söylenince, kongrede kürsü-i riyâseti hod be hod işgali kâfi gelmemiş gibi, mevkinin Kongrede müçtemi-a’zâyı hiçe sayarak doktor Esad Paşaya hediye eden sâbık mebûs ve karabuğday mütehasısı Hamdullah Emin Paşa Esad Paşa ile beraber hem avaz olarak derneğin katiyen siyâsetle iştigâl etmeyeceğini ve eğer siyasetin şemmesi dernekte his olursa kendileri derhal istifâ edip çıkacaklarını musirren beyan etmişlerdir. Orada sözlerini dinletecek epeyce kulak buldular ve o kulak sahipleri derneğin bir cemiyet-i siyâsiye olduğuna kanaât-ı kâmile hâsil ederek dernek a’zâsından mebûs namzedi irâesine ve intihâbâta iştirâke dâir olan maddeleri aşk ve imân ile tasdik ve tensib eylediler. Emrâz-ı ayniyedeki ihtisâsını son senelerde siyâsi ve gayri siyâsi bir sur ve cemiyet kürsülerinde irâd laf-ü güzafda mümâreseye tebdil eyleyen Esad ve dört, beş seneden beri millet’in meclis-i teşriyesinde şimdiye kadar kayd ettiği en büyük ve dehşetli harb

⁹² Özellikle bahçıvanlık konusunun yalnızca ziraat mekteplerinde ders olarak okutulmasının yarattığı yetersizlik nedeniyle, bu alanda etkili olmak amacıyla çıkarılmaya başlanmıştır. Gazetede zirai alanın eğitimine oldukça yer ayrılmış, Halkalı Ziraat Mektebi'nin programlarının yeniden düzenlenmesi konusunda öneriler getirilmiştir. *Bağcıvan*, Sayı: 10 (Mart 1335), s. 230-234. Sayı: 11 (Nisan 1335), s. 262-264. Ziraat Hayatı Mecmuası'nın ilk sayısı da Mayıs 1335 tarihinde yayımlanmaya başlamıştır.

senelerinde a'zâlıkta osmanlıların mukadderâtı hakkında fikir ve fiil sarf eden Hamdullah Emin Paşaların ve onlara peyrev olan zevâtın, cemiyetlerin envâi ve evsâfi hakkında ibtidâi malûmâta bile sahip olmamalarına hâl-i hayret ediyoruz. Bunlar hakkında ezcümle kongrelerde cereyân eden ve bu işlerle bunları yapanlara idâre a'zâsına ve sûret-i intihâba taaluğu olan hâfi ve celi hadiseler ve onlar hakkında pek enteresan sahifelerle yazı yazmak mümkündür. Bağçıvanın sahifeleri buna müsaid olmadığı gibi fazla uzatmağa "şimdilik" lüzûm görmüyoruz."⁹³

Bu eleştiriler seçim sürecinde de devam etmiş ve bir dönem Çiftçiler Derneği içinde bulunan üyelere bir kısmı Çiftçiler Derneği'nin seçimde gösterdiği adayların ziraate mensup kişilerden oluşmamasından dolayı Çiftçiler fırkasını ve temsil ettiği zümreyi eleştirmişlerdir. 17 teşrin-i evvel 1335/1919 tarihli İkdam gazetesinde Cevad Rüştü Beyin "Çiftçiler Nasıl Mebûslar İntihâb Etmeli- Meslek-i Zirâimiz Öksüz mü Kalacak?- Çiftçiler Derneğinin Mebûs Namzedleri Münâsebetiyle Bir kaç Mütâlaa" başlıklı yazısı bunun en iyi örneklerindedir. Cevad Rüştü Derneğin siyasal alanda faaliyet göstermesinden önceki dönemde bile idare heyeti azalıklarını ellerinde bulunduranların bir ikisi dışında zirai alanın temsilcileri olmadığını, ziraati meslek olarak seçmiş ziraat mezunlarının gerek idare azalıklarında gerekse dernek mecmuası'nda etkin hale getirilmek istenmediğini belirterek, Çiftçiler Derneğini eleştirmekte ve çiftçilik çevresinde tanınmış, tarımsal alanın ihtiyaçlarını ilmi, fikri olarak bilen kişilerin temsil sürecine katılmasını talep etmektedir: "...bizde ziraâten gayri doktorluk, avukatlık gibi sâir meslek erbâbının diğer fırka-i siyâsiye tarafından mebzûlen intihâb olunacağı nazar-ı dikkate alanırsa mebûsanda bütün mânâsıyla ziraâtımızı müdâfaa edecek bir «parti agrar=zürra fırkası» teşkil etmek için Çiftçiler Derneğinin gerek ameli gerek nazari mutlaka ziraat erbâbından mebûslar intihâb etmeğe gayret etmesini ve bunu bir gâye, bir emel ittihâz etmesini kabul etmek lâzımgelir..."⁹⁴ 18 teşrin-i evvel 1335/1919 tarihinde ziraat mektebi mezunlarının yapmış oldukları toplantıda da aynı konu gündeme gelmiş, burada da Cevad Rüştü yaptığı konuşmasında mebus namzedlerinin doğrudan ziraatle ilgili kişilerden olmasını ve bu konuda Çiftçiler Derneği'ne bir muhtıra yollanılmasını teklif etmiştir. Ziraat mezunları tarafından bu teklif uygun bulunarak kabul edilmiştir.⁹⁵ Öte yandan ziraat uzmanı Lütfi Arif Bey de Çiftçiler Derneği ile ilişkisini tamamen koparacak ve seçimlerde Ahali İktisat Fırkası'nın mebus namzedi olacaktır.⁹⁶

⁹³ *Bağçıvan*, Sayı: 12 (Haziran 1335), s. 295-296.

⁹⁴ "Çiftçiler Nasıl Mebûslar İntihâb Etmeli?" *İkdam*, 17 Teşrin-i evvel 1335, s. 3.

⁹⁵ "Ziraât Me'zûnları ve Çiftçi Mebûsları" *İkdam*, 19 Teşrin-i evvel 1335, s. 3.

⁹⁶ "Eşkişehir Namzedleri" *İkdam*, 28 Teşrin-i evvel 1335, s. 3.

Seçim Sonuçları ve Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Çiftçi Mebuslar

Osmanlı İmparatorluğu'nun son genel seçimi meşrutiyet döneminin altıncı genel seçimi olup, seçimler sonucu dördüncü dönem Osmanlı Meclis-i Mebusanı oluşmuştur. Meclis'in açılışından günler önce seçim süreci erken biten İstanbul ve taşra mebusları Mecliste toplanmaya başlamışlar ve izleyecekleri genel siyasetle, bir çoğunluk kitlesi oluşturma çabasına girişmişlerdir. 9 Kânûn-ı sâni 1336/1920 tarihli İkdâm gazetesinden toplantılara katılan mebus sayısının atmışa çıktığı ve bu toplantılara Aydın mebusu Hüseyin Kazım Beyin başkanlık yaptığı belirtilmektedir.⁹⁷

12 kânûn-ı sâni 1336/1920 tarihinde açılan Meclis'e ilk gün itibariyle 72 mebus katılmış⁹⁸, vefa, istifa dolayısıyla boş bulunan İstanbul mebusluğu için 15 Kânûn-ı sâni 1336/1920 tarihinde seçimler yapılarak, meclis açıldıktan sonra İstanbul'un üç mebusluğu belirlenmiştir.⁹⁹ 15 Kânûn-ı sâni 1336/1920 tarihli İkdâm gazetesi mebus sayısını 136 olarak gösterirken¹⁰⁰, 18 Kânûn-ı sâni 1336/1920 tarihli İleri gazetesi Meclis'te aza adedinin 170'e çıktığını haber vermekte ve ayrıca mebusların genel toplantılar dışında mecliste bir blok kurma amacıyla özel toplantılar gerçekleştirdiğini açıklamaktadır.¹⁰¹ Meclise seçilen mebus oranının çelişkili olduğu yapılan araştırma sonuçlarından görülmektedir. Mahmut Goloğlu "Üçüncü Meşrutiyet" çalışmasında mebus oranını 168 olarak verirken "Türk Parlamento Tarihi" adlı kitapta bu oran 164 olarak saptanmıştır.¹⁰² Bu oranlar arasında Çiftçiler Derneğinin tüm adaylarının Meclise yansımalarını tespit etmek mümkün olamamıştır. Basından, özellikle taşra seçimlerinde her seçim çevresi için adaylıkların belirlenememesi, adaylıkların kimin adına konulduğunun net olarak ortaya çıkarılamaması bu sonucun oluşmasında etkilidir. Ancak adaylıkları kesinleşenlerin (taşra seçimlerinde

⁹⁷ "Meclis-i Mebûsan" *İkdâm*, 9 Kânûn-ı sâni 1336, s. 3.

⁹⁸ "Meclis-i Mebûsan Güşâd Edildi", *İleri*, 13 Kânûn-ı sâni 1336, s. 1.

⁹⁹ Lütfi Fikri Beyin istifası, Celalettin Arif Beyin Erzurum mebusluğunu tercihi ve Hasan Ferit Beyin ölümü üzerine yenilenen İstanbul seçimlerinde Ahmet Ferid, Fuad Selim, Rauf Ahmet Beyler İstanbul mebusluğuna seçilmiştir. Lütfi Fikri Beyin istifası için bak: *İkdâm*, 20 Kânûn-ı evvel 1335, s. 1., Yenilenen İstanbul seçimleri için: "İstanbul Mebûsları Dün İntihâb Edildi" *İleri*, 16 Kânûn-ı sâni 1336, s. 8.

¹⁰⁰ "Mebûsan ve İntihâbât", *İkdâm*, 15 Kânûn-ı sâni 1336, s. 1.

¹⁰¹ "Meclis-i Mebûsanda" *İleri*, 18 Kânûn-ı sâni 1336, s. 8., "Mebûsların Husûsi İçtimâr" *İleri*, 28 Kânûn-ı sâni, 1336, s. 4., *İleri* 4 Şubat 1336, s. 8.

¹⁰² *Türk Parlamento Tarihi*. Cilt: II., Haz: İnsan Güneş, Ankara: TBMM Vakfı Yay, 1997, s. 65-73 (daha önce seçilmiş fakat listede yer almayan 35 mebus sayının içine katılmıştır). Mahmut Goloğlu, *Üçüncü Meşrutiyet 1920*, Ankara: Başnur Matbaası, 1970, s. 295-303.

Yenigün'ün verileri kaynaklığında) parlamentoya yansiyışları belirlenebilmiştir. Bunlar arasında Kastamonu mebusu Salimefendizade Şükrü Bey, Kangırı mebusu Behçet Bey, Ankara mebusluğuna Hacı Atif efendi ve Hilmi Beyler, Bilecik mebusluğuna Mehmet Bey, Malatya mebusluğuna Hacı Mehmet Efendi, Sinop mebusluğuna Rıza Nur Bey, Gaziantep mebusluğuna Ali Cenani Bey (Yenigün'de İsmail Cenani olarak belirtilmektedir), İstanbul mebusluğuna Hamit, Fuad Selim, Hasan Ferid seçilmişlerdir. Öte yandan Çiftçiler Derneği'nce desteklenen ancak diğer fırkaların adayları arasında da yer alan Mişon Venture efendi, Reşad Hikmet, ve Ahmet Selahattin Beyler de İstanbul mebusluğuna seçilmişlerdir.¹⁰³ Ne var ki Son Osmanlı Mebusan Meclisi'ndeki mesleği çiftçi olan mebusların oranı Çiftçiler Derneği'nin temsil gücünün çok üstündedir. Bunun önemli bir göstergesi Meclisin toplanmasını izleyen günlerde, bu Meclisin içinden yeni bir çiftçi partisinin kurulması arayışlarının başlamış olmasından görülebilecektir.

Mebuslar Arasında Yeni Bir Çiftçi Partisi Kurma Girişimleri: Felah-ı Vatan Grubunun Geçiciliği Tezleri ve Türkiye Zürrâ Fırkası'nın Kuruluşuna Doğru

Seçim sonuçlarına göre Meclis'te çoğunluğu elde eden Anadolu hareketinin Mustafa Kemal' in istekleri doğrultusunda Meclis'te bir çoğunluk grubunun kurulması için gösterdikleri çaba, 7 Şubat 1920 tarihinde arzulandığı şekliyle olmasa da gerçekleşmiş ve Felah-ı Vatan grubu Mecliste seçime katılan tüm siyasi fırkaların içinde bulunduğu bir blok olarak kurulmuştur. Bununla beraber, sözkonusu bu siyasi bloğun dışında Meclis'te başka belirgin gruplaşma vardır ki, o da çiftçi temsiliyeti üzerine kurulması amaçlanan bloklaşma olacaktır. Felah-ı Vatan grubu'nun dışında bu yönelimin Ocak ayı sonunda başladığı basından izlenebilmektedir. 22 kânûn-ı sâni 1336/1920 tarihli İkdâm ve Yenigün gazetelerinin “Çiftçi Fırkası” başlıklı haberlerinde Meclisteki bazı mebusların bir çiftçi fırkası kurmak için toplandıkları açıklanmaktadır. İkdâm gazetesinin haberinde sınıf ve fikir partilerinin ayrımları yapılmakta, sınıf esasına üzerine kurulan partilerin salt kendini oluşturan sınıfın çıkarını koruma amacı gütmekle birlikte, fikir partilerinin kurulamadığı ülkemizde bir sınıf partisinin zorunlu olduğu vurgulanmaktadır. Çiftçi sınıfının şimdiye kadar vergi ve askerlik gibi yasal yükümlülüklerle hatırlandığı, şimdi ise onun çıkarlarını koruyacak bir

¹⁰³ “İstanbul Mebûs İntihâbının Netâyici”, *İkdâm*, 20 Kânûn-ı evvel 1335, s. 1. Çiftçiler Derneğinden mebus seçilen Hamid Beyin Lütfi Fikri Bey gibi istifa edeceği söylenmişse de mebus bunun doğru olmadığını basına açıklamıştır. “Mebûs Hamid Bey”, *İkdâm*, 23 Kânûn-ı evvel 1335, s. 1.

partinin kurulması yoluyla gerçek gücüne ulaşacağı belirtilmektedir.¹⁰⁴ Yenigün ise Mecliste kurulması gündemde olan blokla (Felâhı Vatan) yeni fırkanın ayrı ayrı oluşumlar olarak değerlendirildiğini açıklamış ve çiftçi fırkasının blok dahilinde bulunmakta sakınca görmediğini, genel esaslarda blokla hareket ederek, bunların dışında çiftçiliğin çıkarları için çalışacağını açıklamaktadır. Yenigün, fırkanın rengi konusunda da aldıkları haberler çerçevesinde şu yorumda bulunmaktadır: "...Aldığımız ma'lûmâta göre çiftçi fırkasının rengi büyük çiftçi gayesine gitmekten ziyâde köylüye yaklaşan bir program sahibi olmak sûretiyle te'hili edecek görünüyor"¹⁰⁵

Şubat ayına gelindiğinde kurulması muhtemel partinin nizamname taslağı hazırlanmıştır. 16 Şubat 1336/1920 tarihli İleri gazetesi "Çiftçi Fırkası Teşekkül Ediyor, Nizâmnâmesi Yarın Müzakere Edilecek" başlığı altında mesleki temsil esasına dayalı olarak oluşan fırkanın Mecliste halen kurulu olan Felâh-ı Vatan grubuna kıyasla barış sonrası daha etkin olacağını belirtilirken, aynı zamanda nizamname müsveddesini de sunmaktadır: "...meclis-i mebûsanda derdesti teşekkül bulunan çiftçi fırkasının nizâmnâme-i esâsi müsveddesinin esnây-ı müzâkeresinde hazır bulunmak arzusunu izhâr eden mebûsanın adedi altmışa balığ olmuştur. Çiftçi fırkasının meclis-i mebûsanda pek mühim bir rol oynayacağı muhakkak görülmektedir. Bilhassa bu fırka, sulhun akdiyle daha ziyâde inkişâf ve taazzi edecektir. Hâl-i hazırda mecliste müteşekkil olan (Felâh-ı Vatan) grubu, nizâmnâmesi mûcibince, sulhün inikâdını müteâkib dağılacığından çiftçi fırkasının vazifesi daha ziyâde kesb-i ehemmiyet edecektir."¹⁰⁶ Yine basından fırkanın kuruluşunda Çanakkale mebusu Sezai Beyin etkin olduğu anlaşılmaktadır.

Fırka program taslağı bu tarihte henüz maddeler haline getirilmemiş, salt ana başlıklar ve ilkeler belirlenmiştir. Söz konusu program 1920 senesi sonuna doğru şekillenecek ve 1 kânûn-ı evvel 1336 tarihinde, partinin organik ilişkide bulunacağı Ziraat Cemiyeti'nin yayın organı Yeni Ziraat Gazetesinde yayımlanacaktır. Bu programın genel esasları arasında ilk olarak askerlik süresinin kısaltılması, yeni bir seçim kanununun yapılması, idare esasları olarak anayasanın 108. maddesi gereğince tevsii mezuniyet ilkesinin uygulanması, tüm memur sınıfının siyaset ile ilişkisinin kesilerek her hangi bir siyasi fırkaya katılmasının yasaklanması sayılmıştır. Özel hükümler kısmı ise idare, iktisat, sıhhiye, sanayi, ameliye kısımlarına ayrılmıştır. Programın, partinin kendisinden önceki örneklerinden farklı olarak, bütünüyle toprağı ve bağlantılarını üretim

¹⁰⁴ "Çiftçi Fırkası", *İkdam*, 22 Kânûn-ı sâni 1336, s. 2.

¹⁰⁵ "Çiftçi Fırkası", *Yenigün*, 21 Kânûn-ı sâni 1920, s. 3.

¹⁰⁶ "Çiftçi Fırkası....", *İleri*, 16 Şubat 1336, s. 4.

aracı olarak kullananların çıkarlarına dönük hazırlandığı anlaşılmaktadır. Öyleki, toprak üzerindeki vergilendirme sisteminin yenilenmesi, arazi vergisinin lağvı, ağnam vergisinin kaldırılması gibi gerçekte büyük toprak sahipliğini gönençlendirici esaslar bu kapsamda sayılabilir. Bu özelliğinin yanı sıra, parti programında tarımsal ürünlerin pazarlanmasına, bu amaçla yolların inşasından, kooperatif şirketlerin kurulmasına, kasabalarda tarımsal sanayinin oluşturulmasına varıncaya kadar pek çok maddenin bulunduğu görülebilmektedir. Program salt üretimle ilgilenmemiş, kırsalın eğitim ve sağlık sorunlarının çözümü için öneriler de getirmiştir.¹⁰⁷

20 Şubat 1336/1920 tarihli İleri gazetesinde ise çiftçi bir mebusla yapılan görüşme yayımlanmıştır. Çiftçi fırkasının kuruluşu ile ilgilenen Kala-i sultaniye (Çanakkale) mebusu Yahya Sezai Bey bu görüşmede Mecliste altmış üyenin fırka namzedi olduğunu ve fırka nizamnamesinin tetkiki için dokuz üyeden oluşan bir Encümen oluşturulduğunu belirtmekte ve barış ardından siyaset sürecinde en kuvvetli siyaset örgütünü çiftçi fırkası olacağını iddia etmektedir: “... bu fırkanın meclis-i mebûsan a’zây-ı kirâmı içinde şimdilik altmış müttecâviz taraftarı, fırka a’zâlığı namzedi vardır. Gerçi bunların bir kısmı, mebûsan-ı muhteremenin hemen kaffesinin iştirâkiyle teşekkül etmiş ve ahd-ı milliyi vücûda getirmiş olan ve vahded-i milliyeye grubunun mahlûbu bulunan (Felâh-ı Vatan) grubuna intisâb buyurmuşlar ise de bu grup, hakikatte bir fırka olmayıp hayatı, sulhün akdine kadar devam etmek üzere teşekkül etmiş olan ve fırkaların fevkinde bulunan bir heyet-i müttehede ve muvakkatedir. Çiftçi fırkasına gelince, sulhün akdinden sonra tesis etmek üzere şimdiden nizâm-nâme-i esâsiye ve dâhiliyesini tanzim ile iştigâl etmektedir. Sulh akd olunca (Felâh-ı Vatan) grubunun vazifesi hitâm bulacak ve çiftçi fırkası da o zaman bilteşekkül ifây-ı vazifeye başlayacaktır....”¹⁰⁸

Basının Mecliste bir çiftçi fırkası kurulmakta olduğuna ilişkin bu bilgilendirmeleri yanında Mecliste çiftçi grubunun varlığı 28 Şubat 1336/1920 tarihinde, 1920 senesi Mart ve Nisan aylarına mahsus geçici bütçe kanun tasarısı görüşmelerinde dillendirilmiş ve Celal Nuri Bey hükümetin ağnam resiminin sekiz katına çıkarılmasını talep eden teklifi karşısında bu siyasetin köylü aleyhinde olduğunu belirterek bu politikaya “bilmem Meclis-i Mebusanda derdest-i teşekkül bulunan çiftçi grubu ne der” diyerek çiftçi grubunun tepkisini

¹⁰⁷ Program taslak olarak 16 Şubat 1336 tarihli İleri gazetesinde yayımlanmıştır. Son hali ise Yeni Ziraat Gazetesi’nce yayımlanacaktır. “Türkiye Zürrâ Fırkasının Her Seneki Kongresinde İcâb Eden Ta’dilat İcrâ Kılınmak Üzere Kaleme Alınmış Olan Programdır”, *Yeni Ziraat Gazetesi*, Numara: 8 (1 Kânûn-ı evvel 1336) ’ya ek. Bakınız ek II.

¹⁰⁸ “Çiftçi Bir Mebûsumuzla Mülâkat”, *İleri*, 20 Şubat 1336, s. 4.

sormuştur.¹⁰⁹ Meclis içi görüşmelerde bunun dışında çiftçi grubuna atıfa rastlanmamakla birlikte, Meclisin çok kısa süreli olan faaliyet sürecindeki en etkili görüşmelerden biri ağnam vergisi üzerinde olacaktır. Karahisar-ı Sahip mebusu Mustafa Hulusi Bey ve arkadaşlarının “Kütahya, Eskişehir, Konya Karahisar-ı Sahip ve Kastamonu mülhakatında ağnam tadanının Mayıs ayında toplanması” istekli kanun teklifi Layiha Encümenince red edilmiş olmasına karşın mebusların şiddetli tepkileriyle Meclis gündemine alınmıştır.¹¹⁰ Meclis görüşmelerinde iklim nedeniyle ağnam resminin her bölge için aynı zamanda toplanmasının olanaksızlığı nedeniyle sorunun çiftçi temsilcileri lehine sonuçlanması amaçlı konuşmalar yapılmış ve Meclisin çiftçi temsilcilerinin oylarıyla teklifin Ziraat ve Kavanin-i Maliye Encümenlerine havalesi kabul edilmiştir.¹¹¹

Çiftçi örgütlenmesinin Nisan ayı başında nizamnamesi kabul edilerek göreve başlaması kararlaştırılmıştır. 1 Nisan 1336/1920 tarihli İleri gazetesi “Mebûsanda Çiftçi Fırkası Teşkili” başlıklı haberinde fırka nizamnamesinin sonuçlandırıldığını ve fırkanın vazifesine başlamasının kararlaştırıldığını belirtmektedir. Habere göre fırka nizamnamesi Çanakkale mebusu Sezai Bey tarafından hazırlanmış ve üzerindeki tetkikler Meclis-i mebusan birinci reis vekili ve Aydın mebusu Hüseyin Kazım Bey başkanlığındaki bir encümen tarafından yapılmıştır. Haberde dikkati çeken bir konu fırka kurucularının buldukları konuma ilişkindir: “Meclis-i Mebûsanda bitaraf ve müstakil milletvekillerinin iştirâkiyle teşekkül eden bu yeni meslek fırkası...”¹¹² denilerek, fırka kurucularının hiç bir siyasete bağlı olmadıkları belirtilmek istenmiştir. Gerçekten de bu siyasal oluşumda doğrudan Son Osmanlı Meclis-i Mebusan seçimlerine katılan ve Meclis’e mebus gönderen Osmanlı Çiftçiler Fırkasının tümünden belirleyici olmadığı düşünülmektedir. Nedeni fırka kurucuları arasında yer alan Halkalı Ziraat Mektebi sabık ikinci müdürü Cevat Rüştü Bey’in Osmanlı Çiftçiler Derneği’ne olan eleştirel tavrıdır. Daha önce belirtildiği üzere Cevat Rüştü ve Lütfi Arif Bey Osmanlı Çiftçiler Derneği’nin ziraatle ilgili olmayan kişilerce yönlendirilmesi ve toprakla ilgisiz kişilerin

¹⁰⁹ *Meclis-i Mebusan Zabut Ceridesi*, Cilt: I, İctimâ 15 (28 Şubat 1336), s. 237.

¹¹⁰ Teklif 26 Şubat 1336 tarihinde Meclise gelmiş, 10 Mart tarihinde Layiha Encümeninin teklifi red kararı Mecliste okunmuş, ve 13 Mart’ta ise Mecliste görüşülmeye başlanmıştır. *Meclis-i Mebusan Zabut Ceridesi*, Cilt: I, İctima: 14, s. 213., İctima: 21, s. 394., İctima: 23, s. 475.

¹¹¹ Söz alanlar arasında Osmanlı Çiftçiler Derneği’nin iki mebusu olan İstanbul mebusu Hamid Bey ile Kastamonu mebusu Ahmet Şükrü Bey bulunmaktadır. *Meclis-i Mebusan Zabut Ceridesi*, Cilt: I, İctima: 23 (13 Mart 1336), s. 476-481. Bu kanun teklifi Son Osmanlı Mebusan Meclisinde yasalaşmasa da, I. Dönem TBMM’nin kabul ettiği ilk kanun olması bakımından anlamlıdır.

¹¹² “Mebûsanda Çiftçi Fırkası Teşkili”, *İleri*, 1 Nisan 1336, s. 1.

mebus namzedi olarak ilan edilmesine muhalefet etmişler, önce Bahçıvan ve ardından Ziraat Hayatı gazetelerini yayımlayarak Çiftçiler Derneği'nden kopmuşlardır. Cevat Rüştü Bey Ziraat Hayatı'nın yayın sürecinde bulunduğu dönemde kurulan Ziraat Cemiyeti'nde faaliyet göstermeye başlamış ve bu cemiyetin gazetesinin yayın imtiyazını alarak bu gazeteyi "Yeni Ziraat Gazetesi"ne çevirmiştir.¹¹³ Diğer yandan firkanın oluşumunda ve nizamnamesinin biçimlenişinde etkili olan Aydın mebusu Hüseyin Kazım Kadri Bey ise bir dönem İttihatçıların önde gelenlerinden biri olmakla birlikte, 1913'te ittihatçılarla ilişkisi bozularak Beyrut'a göçmüş ve Suriye'nin elden çıkışına kadar orada bulunmuştur. Bu bakımdan zaten Osmanlı Çiftçiler Derneğinin içinde yer almış değildir. 1918 yılında İstanbul'a dönen Hüseyin Kazım Bey Meclise Aydın mebusu olarak girecektir. Hüseyin Kazım Kadri Bey için ziraat, mesleğinin ötesinde özel bir merak olmuştur. Bu öylesine bir meraktır ki İkinci Meşrutiyet ilan edilmeden Yeni Zelanda'ya giderek orada bir köy kurarak yaşamını sürdürmeyi arzulamış, gerçekleşmeyince Manisa civarında babasının arazisinde bu hayalini uygulamak istemiştir. Ama II. Meşrutiyetin ilanı planlarını değiştirecek ve İttihatçılarla birlikte siyasi süreçte yerini alacaktır. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte idari görevlere atanan Hüseyin Kazım Bey 1911'de Selanik valiliğine atandığı tarihlerden itibaren İttihatçılarla ilişkilerini gevşetmiş durumdadır. Bağlar arasında(1316), Çiftçilik Nasihatleri(1328), Ziraat Dersleri(1328), İlm-i Ziraat(1332), Bağcılık(1328), Ziraat Albümü(1329), Anadolu Köylüsüne Çiftçi Öğütü(1331) Çiftçi Çocuğu(1331) bu dönemlerde yayımladığı ziraat eserleridir.¹¹⁴

Son Osmanlı Mebusan Meclisi içinden mebusların katılımıyla oluşturulan Çiftçi fırkasında Osmanlı Çiftçiler Derneğinin bir örgüt olarak belirleyici olmamasına karşın, üyelerinden bazılarının kurucular arasında yer aldığı görülmektedir. Örneğin Kastamonu Çiftçiler Yurdu Cemiyeti kurucularından ve Kastamonu mebusu Salimefendizade Şükrü Bey fırka kurucuları arasında yer alacaktır.

¹¹³ *Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış*, s. XII-XIII.

¹¹⁴ İsmail Kara tarafından yayın hayatına kazandırılan Hüseyin Kazım Kadri Beyin hatıralarından, kendisinin Son Osmanlı Mebusan Meclisinde Misak-ı Milli'nin tasarlanması ve ortaya çıkmasında birincil rol üstlendiği kendi diliyle iddia edilmektedir. Ancak aynı tarihlerde Hüseyin Kazım Kadri Beyin bir çiftçi fırkası grubu oluşturulması girişimleri içinde yer aldığı basın kaynaklı olarak görülmektedir. Bu bakımdan, her ne kadar Misak-ı Milli'nin kendi eseri olduğunu iddia etmişse de, kendisinin tarımsal alanda yer alışındaki özel durumu, çiftçi fırkası adına bir blok kurma çabasında bulunmuş olma olasılığını daha kuvvetlendirmektedir. Hatırat için bakınız: Kazım Kadri, *Meşrutiyetten Cumhuriyet'e Hatıralarım*, Haz: İsmail Kara, İstanbul: İletişim Yay., s. 7-29.

Ne var ki, 16 Mart 1336/1920 tarihinde İstanbul'un işgali ile milletvekillerinin bu koşullarda çalışması mümkün olamayacağından Bolu mebusu Tunalı Hilmi Bey ve arkadaşlarının Meclis-i Mebusan toplantılarının tehir edilmesine ilişkin teklifi üzerine, Meclis, faaliyetini durdurma kararı almıştır. ¹¹⁵ Tatil kararının ardından 5 Nisan 1920 tarihinde Salih Paşa'nın yerine hükümete getirilen Damat Ferit Paşa, Mustafa Kemal Paşa tarafından yayımlanan 19 Mart Seçim bildirgesi ile oluşturulması kararlaştırılan yeni meclisin meşruiyetini engellemek amacıyla Meclis-i Mebusan'ın fesh edildiğine ilişkin iradeyi yayımlayacaktır. ¹¹⁶ Bu tarihten itibaren artık sabık mebuslar vardır.

Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı mebuslarının parlamento içinde kurmaya çalıştıkları bu yeni siyasal parti, parlamentonun fesh edilmesinden sonra; 1920 yılının sonlarına doğru resmen kurulacaktır. Fırkanın kuruluşu 3 teşrin-i sâni 1336/1920 tarihlidir. ¹¹⁷ Adı Türkiye Zürra Fırkası olarak belirlenmiş fırkanın umumi katibi Cevat Rüştü Beydir. Diğer fırka kurucuları arasında ise Kastamonu sabık mebusu Şükrü Bey, Çanakkale sabık mebusu Yahya Sezai Bey ve Karesi sabık mebusu Abdülaziz Mecdi Bey, Bolu sabık mebusu Nuhzade Mehmet Bey, Ahmet Refik Bey bulunmaktadır. ¹¹⁸ Parti üyeliğini belirleyen Nizamnamenin 4. maddesinde " gerek ameli ve gerek nazari olarak umur-u ziraatla veya sanayi-i ziraiye ile veyahut sahibi-i arazi olan her fert kabulüne talikan fırkanın mensûb-ı- tabiisi addolunur" denilmekle ve Fırka adına mebus namzedi olacak kişilerin "erbab-ı ziraattan veyahut esbab-ı araziden yahut da ziraat mütehassıslarından intihâb" olunacağı (madde5) hükme bağlanmak yoluyla Fırkanın bir meslek partisi olduğu ortaya konulmuştur. 12 üyeden oluşan İdare Heyetinin de üçte birinin ziraat erbabı ya da arazi sahiplerinden, üçte birlik bir kısmının ise Ziraat Cemiyeti'nin fen heyeti azalarından seçileceği nizamname maddeleri arasındadır. ¹¹⁹ Gerek parti üyeliğinin gerekse adaylıkların salt ziraatle uğraşanlara açık olması, bu partinin Osmanlı Çiftçiler Derneğinden en büyük farkıdır. Böylelikle, bir dönem Osmanlı Çiftçiler Derneği'nin içinde yer alıp, ardından Derneğe muhalefet edenlerin başında yer alan Cevad Rüştü Bey ve

¹¹⁵ *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, Cilt: 1, İçtima: 24 (18 Mart 1336), s. 496-497.

¹¹⁶ Tarık Zafer Tunaya, " Osmanlı İmparatorluğundan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Rejimine Geçiş" *Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük*, İstanbul: Arba Yay., 1994, s. 200-207.

¹¹⁷ Fırka Nizamnamesi tarafımızdan doğrudan elde edilememiştir. Tarık Zafer Tunaya'nın İç İşleri Bakanlığı Arşiv'inden Avukat Metin Önel aracılığıyla temin ettiğini belirttiği Nizamname, Tunaya kaynaklı olarak irdelenmiştir. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler C. II*, s. 594.

¹¹⁸ "Türkiye Zürrâ Fırkasının Vaziyeti" *İleri*, 28 Teşrin-i sâni 1336, s. 2., Tunaya, a. g. y., s. 594.

¹¹⁹ Tarık Zafer Tunaya, a. g. y., s. 599.

çevresinin etkisiyle, Zürra Fırkasının üyelik koşulları çok net olarak belirlenmiş ve partinin kapıları tarımsal alanın doğrudan temsilcilerine açılmıştır. 1914 yılında toprak sahipleriyle zorunlu ittifak sonucu kurulan ancak bünyesinde ziraat dışındaki mesleklerden kişileri de barındıran Osmanlı Çiftçiler Derneğine kıyasla, Türkiye Zürra Fırkası tarımsal alanın kendisi ve bağlantılarına açık gerçek bir meslek fırkası olarak belirecektir. Fırkanın bu dönemde kurulu bulunun “Ziraat Cemiyeti”yle organik olarak bağlı bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu itibarla Ziraat Cemiyeti yayın organı “Yeni Ziraat Gazetesi” aynı zamanda partinin yayın organı olarak da kullanılmıştır.

Parti kuruluşunun ardından katib-i umumi Cevad Rüştü Beyin 28 teşrin-i sâni 1336/1920 tarihinde İleri gazetesinde bir mülakatı yayımlanmıştır. Cevad Rüştü haberde fırka adından yola çıkarak Zürra fırkasının niteliğini şu şekilde açıklamıştır: “Biz fırkamız ismine çiftçi fırkası demedik, çünkü zürra, yalnız çiftçi değildir. Mesela bir ormancı, bir bahçıvan da sanayi-i lebniye ile uğraşan bir sütçü de bizce zürradandır. Bu cihetle biz «parti kültivator»(cultivate) değil, işçi, reñber fırkası değil, manay-ı şumulüyle bir «parti agrar»ız”¹²⁰ (buradaki kullanım agrarian olarak düşünülmelidir). Cevad Rüştü, İleri muhabirinin Fırkanın hükümet karşısındaki konumunu soran sorusuna ise, patirtıcı bir parti olmadıklarını sukunetle çalışmayı amaçladıklarını, hükümete bağlı olup olmama gibi sorulardan böyle zamanlarda söz etmenin mümkün olamayacağını belirtmiştir.

Türkiye Zürra Fırkası'nın faaliyetleri yayın organı olan Yeni Ziraat Gazetesi ile basına yansıyan haberlerden izlenebilmiştir. Ancak bu veriler oldukça kısırdır. 17 Ocak 1337/1921 tarihinde Maslak civarında Türkiye Zürra Fırkası ve Ziraat Cemiyet-i fenniyesi üyelerinden bazılarının traktör tecrübesi yaptıkları haber verilirken¹²¹, 1 Mart 1337/1921 tarihli Yeni Ziraat Gazetesinin kapagından da Cevad Rüştü Beyin Türkiye Zürra Fırkası ve Ziraat Cemiyeti'ni temsilen Sofya'da toplanan Bulgaristan Çiftçi Fırkası kongresine katıldığı görülmektedir.¹²² Ayrıca Cevad Rüştü'nün sürekli olarak yazılarını yayımlayan İkdâm gazetesi de Sofya'daki bu kongrenin kararlarını özetle aktarmıştır.¹²³ Ancak, Fırka savaş koşullarında teşkilatlanamayacak ve nizamnamesinin ve programının kapsamına dönük siyasal oluşumları yaratamayacaktır. Fırkanın sona erdiğini gösterir bir işarete de rastlanmamıştır.

¹²⁰ “Türkiye Zürrâ Fırkasının Vaziyeti”, *İleri*, 28 Teşrin-i sâni 1336, s. 2.

¹²¹ *Yeni Ziraât Gazetesi*, Sayı: 10 (1 Şubat 1337), s. 16.

¹²² *Yeni Ziraât Gazetesi*, Sayı: 11 (1 Mart 1337), kapak haberi ve resmi.

¹²³ *İkdâm*, 22 Şubat 1337, s. 2.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nden Türkiye Devleti'ne geçiş sürecini oluşturan 1914-1920 arası dönem, siyasal temsil mekanizmasının mesleki temsil anlayışına bağlı olarak şekillendirilmesine dönük düşünce, talep ve arayışlara rastgelindiği bir dönem olma özelliği gösterir. Gerçekte bu doğal bir sonuçtur. Etnik bileşenlerindeki değişim ve buna bağlı olarak üretim fonksiyonunun belirli sınırlar içine çekildiği bir ülkede, devletin kurtuluşunu temel üretim aracı olan toprağa ve küçük üreticiliğin gönençlendirilmesine bağlamanın bir zorunluluk olduğu düşünülmürse, tarımsal alan açısından çıkarsal birlikteliklerin kurulması olgusu oldukça olağandır. İttihatçılar, bir milli burjuvazi ve ekonomi kurulması çabasında, böylesi korporasyonları gerek esnaf örgütlenmeleriyle gerekse kırsalın örgütlenmesiyle destekleyeceklerdir. Her ne kadar, Osmanlı Çiftçiler Derneği ilerki dönemlerde İttihatçıların o dönemin neredeyse çoğu kuruluşu altında varlıklarını sürdürme arayışlarına yanıt veren örgütlerden biri olsa da, büyük toprak sahipliğinin siyasal olarak etkinleştirilmesinde bir çeşit öncülük rolü üstlenmiş ve mesleki olarak bir toplumsal katmanın bir tüzel kişilik aracılığıyla yönetsel gücü paylaşması çabasını ortaya çıkarmıştır.¹²⁴ Ardından gelen Türkiye Zürra Fırkası ise, tarımsal alanın yalnızca toprak güçlülerine değil, aynı zamanda kırsal alanın tüm üreticileri ile uzmanlarına açık niteliği ve olası mesleki bağlantılarını kapsayan karakteriyle, ülkenin ana üretim kaynağının gönençlendirilmesini ve siyasal gücü paylaşması anlayışını dillendirecektir. Gerçekte her iki örgütlenme de siyasal temsil açısından dönemin belirgin düşünce arayışlarından biri olan mesleki temsil anlayışının birer uzantısı olarak, çiftçi sınıfının mesleki dayanışmasının örneklemini olmuş ve I. TBMM içinde mesleki temsil fikrinin daha belirgin olarak ortaya çıkışı için zemin hazırlamışlardır.

¹²⁴ Osmanlı Çiftçiler Derneği'nin ne zaman kapandığına ilişkin veri bulunamamıştır. Ancak derneğin 1923 İzmir İktisat Kongresi'ne temsilci göndereceği Vakit Gazetesi'nden izlenmektedir. Temsilciler arasında Yunus Nadi, İzmir'den Salih Zeki Bey, Aydın Bölgesi'nden Kâzım Nuri Bey ile İstanbul'dan Sabûr Sami ve Sezai Beyler'in bulunduğu belirtilmiştir. *Vakit*, 10 Şubat 1339 s.4. Derneğin 1930'ların başında ise sosyalist karakterli işçi ve çiftçi partilerinin kurulması arayışlarına karşı tekrar ihya edilmek istendiği görülmüştür. Sabık Manisa mebusu Mustafa Bey Çiftçiler Derneği'ni yeniden tescil etmek için girişimde bulunmuştur. Mustafa Bey basına verdiği demecinde "...İstanbul'da teşekkül edecek çiftçi ve işçi fırkası çiftçinin gölgesine sığınarak memlekette amele diktatörlüğü tesisini gaye ediniyor Lenin'in fırkası da bu şekilde başlamıştı, fakat çekicinin sabana tahakkümü seri oldu. Türk çiftçisi amele diktatörlüğünü asla kabul etmez..." diyerek Çiftçiler Derneği'nin yeniden tesisi için çalışacağını duyurmuştur. "Eski Çiftçiler Birliği Gene İhya mı Edilecek" *Cumhuriyet*, 15 Haziran 1931, s. 3.

Ek-I Osmanlı Çiftçiler Derneği Nizâmnâme-i Esâsisi ¹²⁵

Birinci Fasl

Maksad-ı teşkil

Madde 1-Çiftçilerin idâri, zirâi mâli, adli fenni, sıhhi velhasıl kaffe-i menâfi-i esâsiyelerini temin ve ahvâl-i ictimâlarını ıslah ve bu maksadı vesâit-i zâtisiyle hariçte firkası ma'rifetiyle Meclis-i teşriyede ve azaları ma'rifetiyle de Meclis-i umûmiye ve idâre ve belediye ve heyet-i ihtiyâriyede takip eylemek üzere « Osmanlı Çiftçiler Derneği» nâmiyle bir cemiyet-i fenniye, iktisâdiye ve siyâsiye teşekkül etmiştir.

Osmanlı Çiftçiler Derneğinin İdâri Husûsâtta Ta'kib Edeceği Gayeler

Madde 2- Tevsi-i me'zûniyet usûlünün esaslı bir surette tatbiki, mebûsan usûlü intihâbiyesinin ta'dili, belediyelerin müstakilen idaresi, me'mûrinin bilmüsâbaka ta'yiniyle bilmuhâkame azilleri ve muayyen bir ta'limatnâme ile vazifelerinin ta'vin ve salâhiyetlerinin beyânı ve hizmet-i askeriye müddetinin tenkisi, nevâhi ve cemaat teşkilâtının tevsi ve teşmili, icâb-ı hal ve maslahata göre bilcümle ıslahâtın icrâsı

Derneğin Zirâi ve Mâli Husûsâtta Gayeleri

Madde 3- Arâzi Kanûnnâmesinin çiftçilerin menâfiini temin edecek surette ta'dili nevâhi kaza ve sancak mekteb-i ibtidâiye ve tâliye programlarına zirâât ve ahlâk-ı umûmiye dersleri idhâli ve bunun mekteplerde ameli surette tatbiki, ve her nâhiyeye seyyar zirâât

¹²⁵ *Osmanlı Çiftçiler Derneği Nizâmnâme-i Esâsisi*, Dersâdet: Evkaf Matbaası, 1335, *Çiftçiler Derneği Mecmûası*, Yıl: 3, Sayı: 3-4 (Mart 1335), s. 426-430.

muallimleri ta'yiniyle köylüleri arazisinde fen dâiresinde ameliyat-ı zirâiye icrâ ettirilmesi münâsib yerlere zirâat damızlık ve hayvânât ve haşerât ve emrâz-ı nebâtiye labortvarları tesisi tecrübe istasyonları ihdâsı- mahsûlât-ı zirâiyenin dolu seylâb ve hârîka ve hayvânâtın emrâz-ı sâriyeye karşı sigortasını deruhde edecek şirketler teşkili ihtiyâcât-ı mahalliye ve çiftçilerin menâfii gözetilmek üzere zürâ' mahsûs iktisât sandıkları tesisi ve orman kanûnunun ta'dilen ıslâhî ormanların sûni surette teşeccürü mikyâsât ve evzânın tevhidî ve alelumûm mahsûlât-ı zirâiyenin veznen alınıp satılmasını te'min zımında kanûn vâz'ı bataklıkların tebyisi ve arâzinin irvâ ve iskâsını temin edecek kanûn vâz'ı, kadastro usûlünün te'min-i tatbiki ve âlât-ı zirâiyenin vâsi bir surette ta'mim ve sûret-i istimâlinin ta'limi âlât-ı zirâiye imâl ve ta'miri için müesseseler teşkili, köyler arasında yollar ihdâsı ve köylerin turuk-i umûmiyeye rabtı esbâbının istikmâli a'şâr vesâir arâzi vergilerinin ve arazinin kuvve-i inbâtiyesine göre sunûfa taksimiyile maktû vergiye rabtı, mahsûlât borsaları ve zirâât sergileri ihdâsı ve zirâât odaları tesisi çarşı pazar ve panayır yerleri « haller» tesisi her liva merkezinde ziraât idâdisi ve istidâd-ı mahalliyye göre birer ihtisas mektepleri güşâdî gülcülük, ipekçilik, sütçülük, arıcılık ve sâir sanâyi-i zirâiyenin temin-i terakkisi maksadıyla seyyar zirâât mütehassısları ta'yini zirâât bankalarının hükümetten matlûbu olan meblağın te'min-i tahsiliyle ikrâzatın bir usûl-i sâlimeye rabtı her nâhiyede teâvün sandıkları güşâdî vergilerin çiftçilerin sa'y-i hâli ve mevâsim nazar-ı dikkate alınarak cibâyeti, mahsûlât-ı zirâiye üzerine örfen mevzû vergilerin ilgâsı, her nâhiye merkezinde altı dershâneli ibtidâi mektepleri küşâdî, köy bütçelerinin tanzimiyle mekteplerinin ıslahı, mahsûlât-ı zirâiye müzeleri tesisi, merkezde bir makine, kimya, laboratuvarları rasathâneler, tesisi.

Umûr-i Adliyede Gayeleri

Madde 4- Seyyar nâhiye sulh hakimleri salâhiyetlerinin tevsii orman mera ve arâzi ve zirâi zarar ve ziyan davalarının müddet-i kalile zarfında itmâmı için kanûn neşri.

Umûr-i Sıhhiyede Gayeleri

Madde 5- Çiftçilerin « teksiri» ve inkıraz nüfusuna bâdi olan esbâbın ref'i ve sıhhatlerinin te'mini husûsunda şerâit ve kavâid-i sıhhiyenin te'mini, seyyar tâbibleri ve küçük sıhhiye memurları ve baytar memurları, ta'yin-i hükümet tarafından her nâhiyeye eczahâne güşâdı ve köylüye muâvenet-i seria-i tıbbiye icrâsı, frenfi, sıtma ve emrâz-ı sâriye ve sâir hastalıklara karşı tedâbir-i seria ve müessire ithâzı. Köylü hanelerinin şerâit-i sıhhiye dahilinde ıslahı ve ba'demâ teşkil edilecek köylerin muayyen plan dairesinde tesisi.

Çiftçiler Derneğinin Teşkilât-ı Esâsiyesi

- Madde 6-** Derneğin pây-ı tahtda bir merkez-i umûmisi vardır. Livâ, kazâ ve nâhiye merkezleriyle büyükçe köylerde dahi şubeleri bulunur.
- Madde 7-** Derneğe a'zâ olacak zevâtın kaffesinin Osmanlı olmaları sûi-ahvâl ile müştehir olmaması ve yirmi bir yaşını ikmâl etmiş bulunmaları şarttır.
- Madde 8-** Derneğe âidât-ı şehriye vermek sûretiyle dâhil olanlar Derneğin a'zây-ı asliyesinden ve gayrimuayyen zamanlarda tebberruâtta bulunanlar a'zây-ı hâmiyeden adlolunurlar.
- Madde 9-** Âidât-ı şehriyenin hadd-ı asgarisi bir kuruştur. Dernek a'zâsı bir defaya mahsûs olmak üzere taahhüd ettiği âidât-ı şehriyenin beş misli meblağı duhûliye nâmiyle itâ eder.
- Madde 10-** Âidât-ı şehriye bir senelik ve altı ve dört aylık olmak üzere peşin olarak dahi tediye ve irsâl olunabilir.
- Madde 11-** Sâkin oldukları mahalde Dernek şubesi bulunmayan kimseler merbût oldukları kazâ dâhilinde en yakın şubeye a'zâ kayd olunurlar.
- Madde 12-** Bir köy veya şehirde lâakall beş a'zâ ile şube teşkil edilebilir.
- Madde 13-** Her köy şubesi bir reis bir reis muâvini ve bir veznedar iki a'zâdan mürekkep bir heyet- i idâre tarafından idâre olunur, heyet-i idâre

rey-i hafi ile ve bir sene müddetle intihâb olunur. Reis muâvini katiplik vazifesini dahi ifâ eder.

Madde 14- Dernek şubelerinin heyet-i idâre intihâbatı her sene rûz-i hızırda icrâ olunur. Heyet-i idâreden hükümet ve belediye hizmetiyle mebusluğa tayin ve intihâb olunanların yerlerine diğerleri intihâb edilir.

Madde 15- Köy ve şehir Dernek şubeleri Eylül, Teşrin-i evvel Teşrin-i sâni, Kânûn-ı evvel, ve sâni, Şubat, Mart, ve Nisan aylarında her hafta cuma günü muntazaman ve diğer aylarda ayda bir defa behemnehâl ictimâ ederler. Fevkâlâde ictimâlar dahi akt olunabilir.

Dernek Şuabâtının Başlıca Vezâifi

Madde 16- Osmanlı Çiftçiler Derneği neşriyatı ve sâir çiftçiliğe âit kitap ve risâlelerin ta'mimi ve neşri fevâidi, çiftçilik kitabhânesi tesisi, konferanslar "muvâazalar" tertibi, okumak bilmeyenlerin muayyen zamanlarda ictimâ ettirilerek dernek gazetesi ve risâleleri mündericâtının kendilerine kırâat ve tefhim edilmesi ve ahvâl-i umûmiye-i memleketden ve şuûn-ı hâdisattan istifâde bahş olunabilecek malûmât itâsı kavânin lâyihaları ve kabul edilmiş kanûnlardan çiftçileri alâkadar edenler hakkında beyân-ı mütâlaa ve merkez-i umûmiden havâle edilen husûsâtın tetkiki, ziraât ve şuabâtının ıslahı hakkında ittihâz-ı muktezi tedâbirin müzâkeresi, iyi cinsinden tohum tedâriki ve bunların zirâi, nebâtat ve hayvânâta zuhûr eden hastalıkların te'min-i tedâvisi, eşcâr-ı nâfia garsı ziraât makinaları tedâriki, teâvün sandıkları tesisi ve a'zâlar meyânında tahaddüs eden ihtilâfâtın halli, belediye, meclis-i umûmiye ve idâre meclisleriyle heyet-i ihtiyâriye ve mebûsan intihâbatına sûret-i iştirak ve memurin tarafından yapılan suistimâlat hakkında merciine mürâcaat ve ziraât ve sanâyi-i zirâiye şirketleri, ve mektep ve medâris ve bâhusus mekteb-i iptidâiye muallimi yetiştirmek üzere medâris tesisi velhâsil çiftçilerin menâfiine taalluk eden bilcümle husûsâtın müzâkeresi bu babda ayrıca ta'limatnâme ile yapılacaktır.

İctimâlar Hakkında

- Madde 17-** İctimâlarda cereyan eden müzâkerata dâir bir zabıt hulâsası yapılır. Mühim görülen kararlar köyün merbût olduğu nâhiye veya kazâ şubesine gönderilir.
- Madde 18-** Şubelerin birer mühr-i resmisi ve birer de ilâmât-ı mahsûsası bulunur. Bunun bir cihetinde... köy nâhiye veya... kazâsı Çiftçiler Derneği..... şubesi» ve diğer cihetinde « Çiftçiler birleşiniz çalışınız» ibâresi yazılır köy ve nâhiye şubeleri senelik raporlarını bi-l-intizâm merbût oldukları kazâ şubesine ve kazâ şubeleri de bunları kendi raporlarıyla merc ederek kongrenin inikâdından bir iki mâh-ı mukaddem merkez-i umûmiye gönderirler.

Kazâ Şubesi Teşkilâtı

- Madde 19-** Kazâ şubeleri bir reis bir reis muâvini altı a'zâdan mürekkep bir heyet-i idâre tarafından idâre olunur.
- Madde 20-** Heyet-i idâre a'zâsı ekseriyetle ve rey-i hafi ile intihâb edilir ve kendileri içlerinden birini reis ve birini muâvin ve birini veznedar intihâb ederler vazife-i kitâbet muâvin tarafından ifâ edilir.

Livâ Merkezleri Teşkilâtı

- Madde 21-** Livâ merkezleri intihâbatı kazâlar gibidir. Ancak a'zâ adedi sekizdir.
- Madde 22-** İndel-icâb köy şubeleri intihâbat ve müzâkeratında kazâ şubelerinden ve kazâ şubeleri intihâbat ve müzâkeratında livâ şubesinden murahhas bulundurabiliyor. Merkez-i umûmi ise lüzûm gördüğü şubâta her vakit murahhas izâm edebilir.
- Madde 23-** Meclis-i umûmi ve idâre ve belediye ve heyet-i ihtiyâriye intihâbatında köy şubeleri kazâlara ve kazâ şubeleri livâlara ve livâlar da vilâyet merkezi şubesine murahhas göndererek namzed kararlaştırılır. Ve bunların te'min-i intihâbı müzâkere edilir.

Madde 24- Nevâhi kazâ, livâ, vilâyet merkezleri şubelerinin birer mührü ve köy şubelerinde olduğu veçhile birer bayrağı bulunur.

Merkez-i Umûmi Teşkilâtı

Madde 25- Heyet-i umûmisi otuz a'zâdan ibâret olan Çiftçiler Derneği merkez-i umûmisi on iki a'zâdan mürekkep bir heyet-i idâre-i merkeziye ve altışar a'zâlî üç heyet-i mütehasısaya ile idâre olunur. Her heyet-i idâre mütehasısaya heyet-i idâre-i merkeziye a'zâsından biri riyâset eder.

Madde 26- Heyet-i idâre-i merkeziye a'zâları içlerinden bir reis bir reis-i sâni bir katib-i umûmi ve bir müfettiş ve bir muhasebeci intihâb ederler.

Madde 27- Heyet-i idâre a'zâsından her hangi sûretle ve inhilâl vuku'unda yerine ikâme edilmek üzere kongre ictimâında altı namzed daha intihâb olunur.

Madde 28- Heyet-i mütehasıسادan biri ziraâtin cihet-i fenniyesiyle diğeri memleketin umûr-ı sıhhiye ve nâfia ve maârifîyle üçüncüsü de Derneğin idâri teşkilâtı ve intihâb işleriyle meşgul olurlar bunlar ahvâl-ı addiyede on beş günde bir ve indel-iktizâ müçtemian ve münferiden sık sık ictimâ ederler.

Madde 29- Heyet-i idâre-i merkeziye heyet-i mütehasısaya mukarreratını tetkik ve tasdik ve memleketin idâri, adli, mâli, ilmi, siyâsi ahvâl ve vaziyeti hakkında müzâkerat icrâ ve şubelerden gönderilecek rapor ve bütçeleri tetkik ve tasdik eyler.

Madde 30- Merkez-i umûmi azaları bir sene müddetle intihâb olunur. Hitâm-ı müddette tekrar intihâb olunabilir.

Madde 31- Katib-i umûmi ve müfettiş-i mes'ûl ve muhasebeci maiyetinde lüzûmu kadar kâtib ve memûr ve muhâsib istihdâm olunur.

Madde 32- Kâtib-i umûmi Derneğin bilcümle umûr-ı tahririyesinden müfettiş Derneğe müterrettib umûr ve muâmelatın ta'kib ve tatbikinden ve muhasebeci umûr-ı mâliyesinden me'sûldür.

- Madde 33-** Yekdiğerini müteâkib dört defa heyet-i idâre ictimâmında bilâmâzeret-i meşrûa hazır bulunmayan idâre a'zâsı müstafi adl olunur.
- Madde 34-** Heyet-i idâre a'zâları lâakall on beş günde bir ictimâ edecek ve ekseriyet-i ârâ ile karar verecektir.
- Madde 35-** Heyet-i idârede inhilâl vuku'unda namzedlerden biri heyet-i idâre, merkeziye ekseriyet ârâsıyla tayin edilir.
- Madde 36-** Derneğın her sene bütçesi tanzim ve kongrede tedkik tasdik edilir.
- Madde 37-** Ve muhasebeci maiyetindeki veznedar bütçe dâhilinde ve heyet-i idâre kararıyla kabz ve sarf ile mükellef ve kefâlete merbûttur, kasasında beş bin kuruştan fazla para bulunduramaz fazlasını heyet-i idâre-i merkeziyenin ta'yin edeceği bankaya tevdi eyler.

Çiftçiler Derneği Vâridâtı

- Madde 38-** Çiftçiler Derneği vâridâtı: Azasının vereceği âidât ve neşriyattan hâsıl olan meblağ ile teşebbüsât-ı iktisâdiye-i zirâiye hâsılatı ve teberruât(vakf ve vasiyet) hâsılat-ı müteferrikadan teşekkül eder. Yalnız şuabât hâsılat-ı safiyesinin her üç ayda bir yüzde kırk nisbetindeki vâridatı merkez-i umûmiye gönderilir.

Derneğın Masârifâtı

- Madde 39-** Derneğın masârif-i zarûriye-i umûmiyesi bütçe dâhilinde sarf edilir.
- Madde 40-** Sarfiyat usûlü dâiresinde tanzim edilmiş vesâike müstenid olmak şarttır. Vezne hesâbı her üç ayda bir heyet-i idâre-i merkeziye tarafından rü'yet edilir. Muhasebeci heyet-i merkeziyece rü'yet ve tasdik edilmiş olan hesâbın her üç ayda bir Dernek mecmûa veya gazetesiyile bilançosunu neşr eder.
- Madde 41-** Derneğın mühründe «Osmanlı Çiftçiler Derneği merkez-i umûmisi» yazılıdır.

Çiftçiler Derneği Kongresi

- Madde 42-** Çiftçiler Derneği Kongresi her sene Kasımın ilk günü ve icâb ettikçe fevkalâde sûrette inikâd eder.
- Madde 43-** A'zâsı yüze kadar olan şubeler birer murahhas ve yüzden fazla a'zâsı olan şubât dahi beher yüz a'zâ için birer murahhas gönderirler şubelerin a'zâsı sâmiin sıfatıyla fevkalâde isbât-i vücûd edebilirler.
- Madde 44-** Kongre «1» heyet-i idâre-i umûmiye ve mütehasısını intihâb eder «2» heyet-i idâre ile meclis-i mebûsandaki fırkanın senevi raporlarını tedkik ve bunlar hakkında kararlar itâ eyler «3»senevi bütçeyi tasdik eder «4» program ve nizâmnâmesini münâkaşa ve müzâkere ile lüzûmgelen ta'dilâtı icrâ eder.

Mevâdd-i Müteferrika

- Madde 45-** İşbu nizâmnâme Osmanlı Çiftçiler Derneği kongresince ta'dil ve islah olunabilir.
- Madde 46-** Nizâmnâme-i esâsiyenin teferruâtına taaluk eden nizâmnâme-i dâhili heyet-i idâre-i merkeziyece tanzim kılınacaktır.
- Madde 47-** Teşkilât-ı ibtidâiye için heyet-i idâre-i merkeziyeye bir sene müddetle salâhiyet-i vâsia verilmiştir.

Osmanlı Çiftçiler Derneğinin Mebûsan İntihâbına Sûret-i İştirâkını Mübeyyin Ta'limatnâmedir.

- Madde 48-** Osmanlı Çiftçiler Derneği kavânin-i mevzûa dâhilinde meclis-i mebûsan ve meclis-i umûmi-i vilâyet ve idâre; ve belediye meclisleriyle, heyet-i ihtiyâriye a'zâ intihâbına iştirâk eyler ve buralarda kendi namzedlerini intihâb ettirmeğe ve bu veçhile hükümet a'zâları vasıtasıyla meclis-i mezkûrede berveçizir husûsâtın istihsâline çalşıır.

- Madde 49-** Meclis-i mebûsan dağıldıktan bir ay sonra her livânın hâvi olduğu kazâlar merâkizindeki şubâtda ikişer ve mümkün olduğu takdirde daha ziyâde zevât yedlerine vesika itâsıyla merkez livâ dernek şubesine izâm edilir.
- Madde 50-** Kazâlardan gelen zevât merkez ve livâ dernek şubesi reisinin taht-ı riyâsetinde mezkûr Dernek şubesi a'zâlarıyla bilâ-ictimâ livâ, hâvi olduğu nüfusa göre kaç mebûs çıkaracak ise o miktar namzed ta'yin eder. İcâbında merkez-i umûmi namzed adedini ta'dil ve tahdid edebilir.
- Madde 51-** Namzed irâesinde ittifâk edilemediği takdirde ekseriyetle karar verilir ve karar o mevki-i livâ dahilindeki umûm şubât için vâcib-ül tabii olur.
- Madde 52-** İntihâb edilen mebûs namzedleri esâmisi derhal Çiftçiler Derneği merkez-i umûmisine gönderilir.
- Madde 53-** Çiftçiler Derneği merkez-i umûmisi livâdan intihâb olunan namzedler zabıtnâmesini alır almaz tedkikât-ı lâzıme bilâ- ifâ intihâb edilen namzedler evsâf-ı lâzıme hâiz ise tasdik, olmadığı veya nizâmname hilâfına intihâb olundukları takdirde red eder red edilen yerine andan sonra gelen ve red edilmiş olan namzedin kazanmış olduğu reylerin üçte ikisi nispetinde rey kazanan namzed kabul edilir eğer o nispette rey kazanmış namzed yoksa merkez-i umûmi namzed gösterir.
- Madde 54-** Mebûs namzedleri Osmanlı Çiftçiler Derneği nizâmname-i esâsisindeki maksadı hakkıyla müdafaaya muktedir hüsn-i ahlâk sahibinden olmak şartıyla ve münevver zevâtın intihâb olunacaktır.
- Madde 55-** Merkez-i umûmi dahi her hangi bir livâ için namzed irâe edebilir.
- Madde 56-** Mebûs namzedleri takkarrür eder etmez müntehib-i sâni namzedleri intihâbı malûmâtına mübâşeret olunur.
- Madde 57-** Madde-i sâbıkadaki malûmatın ifâsı için her nâhiye ve kazâ merkezindeki Dernek şubesi ictimâ ile nâhiye ve kazâ merkezine âit müntehib-i sâni namzedlerini kararlaştırır ve karyede tebligât ifâ ve indel-hâce murahhas izâmiyle namzedler intihâb ettirir.

- Madde 58-** Hükümetten müntehib-i sâni intihâbâtına mübâşeret emri sadır olur olmaz Osmanlı Çiftçiler Derneğinin âmâl ve makâsadı hakkında meşrû' ve ma'kul sûretlerle ahâlinin efkârını tenvir edilmek için her taraftan icrây-ı faaliyete başlanır ve evvelce namzedliği takkarrür eden müntehib-i sânilere rey kazandırmak için müntehib-i evveler tergib ve teşvik edilir.
- Madde 59-** İşbu nizâmnâme mücibince intihâb edilmiş olan namzedleri kabul etmeyerek kendi namzedliklerini ilân edenler veya başkasına rey verenler Dernek a'zâlığından ihraç edilir.
- Madde 60-** Çiftçiler Derneği ve şubâtı esnây-ı intihâbda ahâliyi tenvir ve irşâd için lüzûm gördüğü yerlere murahhaslar ve hatibler izâm eder ve nutuklar irâd ettirir ahâliye memûriyetler vaad etmek ve Dernek maksâd-ı esâsisine mugayir iğfâlâtta bulunmak, gayri meşrû' vasıtaa müracaat eylemek memnûadır.
- Madde 61-** Dernek a'zâlarının sâir fırkalara karşı cidâl- cüyâne vaziyet almaları câiz değildir. Dernek a'zâları ve murahhasları kendi prensiplerini müdellel surette isbât ve diğerlerini aynı sûretle red eder. İndel - iktizâ merkez-i umûmice ta'yin edilecek tarzda diğer kararlarla teşrik-i mesâi ederler.
- Madde 62-** Dernek a'zâları intihâba behemhâl iştirâk eyler ve mahal-i intihâbata müctemian azimet eder intihâba iştirâk etmeyen a'zâ bu adem-i iştirâk bir sebep ve ma'zerete müstenid değilse Dernekten ihraç edilir.
- Madde 63-** Evvelce takkarrür eden müntehib-i sâni namzedleri ihrâz-ı ekseriyet edildikleri taktirde isimleri ilan edilmiş olan Dernek mebûsları namzedlerine itây-ı rey ederler reyin teştitine sebep olan müntehib-i sâniler Dernek a'zâlığından ihraç edilirler.
- Madde 64-** Osmanlı Çiftçiler Derneği Meclis-i mebûsan fırkası Derneğin intihâbat-ı nizâmnâmesine tevfikân intihâb edilen mebûsandan teşekkül eder diğer fırkalara mensup mebûslar mezkûr fırkalardan alâkalarını kesmek ve Dernek merkez-i umûmisinin rey-i munzâm olmak şartıyla çiftçiler fırkasına iltihak edebilirler.
- Madde 65-** İntihâbat hitam bulup da her livâdan Dernek nizâmnâmesine göre ne miktar mebûs intihâb edildiği taayyün edince Çiftçiler Derneği

merkez-i umûmisi bir ictimâ akd ederek fırkanın meclis-i mebûsanda ittihâz edeceği hattı hareketi ta'yin ile parlamento fırkasının teşekkülünü ilân eyler.

Madde 66- Çiftçiler Derneği Meclis-i mebûsan fırkası ihtisaslarına göre gruplara ayrılır ve haftada lâakall bir kere ictimâ eder ve esbâb-ı mecbûre olmaksızın a'zâ fırka ictimâlarına devamsızlık edemez.

Madde 67- İhtisaslarına göre gruplara ayrılan fırka a'zâları meclis-i mebûsandaki vezâifi aralarında taksim ederler.

Madde 68- Çiftçiler Derneği nizâmnâmesindeki esâsları müdafaa için a'zâsı içlerinden münâsiblerini irâd-ı nutka memûr eder. Nutuk irâdına memûr olan bu vazifeyi ifâdan istinâf edemez.

Madde 69- İrâd-ı nutka memûr edilen a'zâ fırka ictimâında takarrür eden husûs esâsen kendi nokta-i nazarına muhalif olduğundan dolayı bu vazifeyi ifâdan imtinâ eder ise diğerlerine tevdi olunur istinkâf eden a'zâ bu hareketi hakkında merkez-i umûmi heyet-i idâre-i merkeziyeye izâhât vermeğe mecburdur.

Madde 70- Çiftçiler Derneği Meclis-i mebûsan fırkası meclisde müttefikan hareket eder.

Madde 71- Fırka teklif edeceği mevâddı evvelce taht-ı karar almalıdır.

Madde 72- Çiftçiler fırkasına mensup mebûslar memûrinin azil ve nasblarına katiyen müdehale edemez. Bu babdaki şikayetleri âit olduğu nâzıra meclis-i mebûsan huzurunda beyân ile izâhât talep ederler.

Madde 73- Meclis-i mebûsana teklif edilecek kavânin lâyhaları evvelce Çiftçiler Derneği heyet-i idâre ve mütehassısasında tetkik ve kabul edilir.

Madde 74- Fırka meclis-i mebûsandaki diğer fırkalar tarafından dermiyan edilen teklif veya meclise tevdi kılınan lâyhaları hakkında Çiftçiler Derneği nizâmnâme-i esâsisini nazar-ı dikkate alarak hattı hareketini kararlaştırır ve buna dâir heyet-i merkeziyeye izâhât verir.

- Madde 75-** Fırka Dernek a'zâsından birisinin Dernek nizâmnâmesine muhalif hareketi vuku bulursa hakkında berveçi âti muâmele icrâ olunur (1) Fırka tarafından şifâhi ihtar (2) fırka tarafından tahriri ihtar (3) firkadan ihraç (4) Çiftçiler Derneği kongresi maarifetiyle Dernekten ihrâc olunur.
- Madde 76-** Fırkanın meclis-i mebûsandaki faaliyeti Dernek merkez-i umûmisinin bilcümle şubâtının taht-ı murâkibesinde bulunur.
- Madde 77-** Fırkadaki mebûslar faaliyet ve teşebbüsleri hakkında mensûp oldukları dâire-i intihâbiyedeki şubâтта münferiden ve Çiftçiler Derneği merkez-i umûmisinin kongresine müçtemian itây-ı malûmât ederler.
- Madde 78-** Meclisin kapanmasını müteâkib firkaya mensûp mebuslar hemen dâire-i intihâbiyelerine azimetle müntehiblerine meclisdeki faaliyetleri netâyicine dâir izâhât verirler bu vazifeyi ifâ etmeyen mebûslar bir daha intihâb edilemezler.

Derneğin nizâmât-ı dâhilisiyle şirketler ve teâvün sandıkları nizâmnâmesini tanzim olunmaktadır.

Ek II- Türkiye Zürrâ Fırkası'nın Her Seneki Kongresinde İcâb Eden Ta'dilât İcrâ Kılınmak Üzere Kaleme Alınmış Olan Programdır.¹²⁶

Mevâdd-ı Umûmiye

- Yeni ihtiyac ile mütenâsib bir intihâb-ı mebûsan kanûnu tanzimi.
- Kavânin-i adliyenin çiftçilerin hukûk ve menâfini muhâfaza edecek sûrette ve basit bir şekilde ta'dili.
- Seyyar sulh hâkimleri teşkilâtı vücûda getirilmesi esbâbına tevessül edilmesi.
- Tevsi-i mezûniyet usûlünün tatbikine sarf-ı mesâi edilmesi.
- Teşkil-i nevâhi kanûnunun bir an evvel tanzimi ve bu kanûnun şehir ve kasabât belediyelerine teşmili.

Mevâdd-ı Husûsiye

Mevâdd-ı husûsiye, idâri, iktisâdi, sıhhi, ilmi, sınıî gibi müteaddid nikatı ihtivâ eder.

Esâsât-ı İdâriye:

- Hakk-ı tasarruf-ı arazinin halelden vikayesi ve istimlak kanûnunun bu emniyeti hâsıl edecek sûrette yeniden tedkik ve ta'dil edilmesi.
- Mülki, askeri, adli, ilmi, bilumum memûrinden açıkta kalanların zirâatle iştigal etmek isteyenlerine her türlü teshilât ve muâvenâtın ifâsi.
- Aşâr vergisine âcilen bir şekl-i âdil verilmesi.
- Arazi vergisinin lâğvı.
- Ağnam vergisinin taklili.
- Arazi münâzaâtının tasrih ve teshil-i halli âsâyişin te'mini,

¹²⁶ Yeni Ziraat Gazetesi, Sayı: 8 (1 kânûn-ı evvel 1336) 'ya ek.

- Hayvân sirkatinin men'i ve heyet-i umûmiyesi bir köy zâbitası teşkil edebilmek üzere köy, orman ve bekçi ve korucuları heyetlerinin ihdâsı.
- Tütün rejisinin ilgâsıyla tütünün rüsûm-ı istihlâkiyeye rabtının iltizâm edilmesi.
- Aralarındaki münâsebât-ı mahsûsaya nazaran umûr-i zirâiye ve baytâriye ile orman işlerinde ziraât nezâretinin fenni ve ilmi istişâri bir heyeti mevkiinde bulunmak ve bu üç şubeye müteallik muâmelât ve mesâiyi murâkabe salâhiyetini hâiz olmak üzere bir meclis-i âli-i ziraât teşkili.
- Ormanların harikten ve katiyât-ı gayr-ı fenniye ile tahribden muhâfazası ve harab olmuş çalılıkların pernalıkların yeniden yetiştirilmesi vesâilinin te'mini ve kereste imâlinin himâyesi ve tevsi-i zımnında icâb eden kanûnların tanzimi.

Köylüler arasında aşiret istimâlinin tevsimini mâni tedâbir ittihâzı.

Sihhiye-i baytâriye ve zâbita-i baytariye kanûnları tanzimi.

- Arazi kanûnnâmesinin hin-i ta'dilinide arâzinin hakk-ı rakabesinin zür'râ'a terk ve tahsisi iltizâm olunmakla beraber harbin bidâyetinden itibaren on beş sene nihâyetine kadar zer' olunmayan arâzinin müstehakk-ı tapu olamayacağına dair bir kanûn vaz'ı.
- Mahsûlât-ı zirâiye üzerine örfen mevzû' vergilerin ilgâsı.
- Köylü hanelerinin ve hayvânât ahırlarının şerâit-i sıhhiye dâhilinde ıslahı ve ba'demâ teşkil edilecek köylerin muayyen bir plân dâhilinde tesisi.
- Orman memûrlarının tezyidi.
- Koyun, keçi, kara sığır, at cinslerinin teksir ve ıslahı ve bu maksada göre haralar teşkili ve meşherler ihdâsı.
- Nehirlere, göllere, ormanlara, bataklıklara âid teşebbüsât-ı nâfianın mahallerine mezûniyet-i vâsia itâsı sûretiyle teshil ve tesri' - i icrâsı.
- Meyva ağaçlarıyla yabani ağaçların teksiri esâsına hizmet edebilmek maksadıyla münâsib yerlerde fidanlıklar tesisi.
- Ziraâtın terakkiyât-ı hâzırasını âlât ve edevât-ı müntenevvia-i zirâiyenin tatbikât amelîyesini mahallerinde müşâhede etmek üzere karye ve kasaba ağniya-yı halkından her sene memâlik-i ecnebiyeye seyahat kafileleri tertibine delâlât edilmesi.

Esâsât-ı İktisâdiye

- Mahsûlât-ı arâziye-i dâhiliyenin himâyesi.
- Ziraât kooperatif şirketleri vücûda getirilmesi.
- Memleketin birkaç yerinde âlât-ı zirâiye fabrikaları ve birçok mahallerinde depolar, tamirhaneler tesis olunması.
- Ziraât Bankası'nın tevsi-i muâmelâtı ve bu babdaki kanûnun sûratle çıkarılması. Mâliye nezâretinde matlûbu olan mebâlig-i külliyyenin te'min-i istifâsı.
- Ücûrât-ı nakliyenin tehvini, şimendüfer târifelerinin ta'dili.
- Hâsılât-ı zirâiyyenin sevkinde sür'at ve sühûleti mûcib olacak tedâbirin ittihâzı.
- İcâb eden mahallerde dar hatlı şimendüferler yapılması ve mevcut şose yollarının tamir olunması. Ve bu yolların mümkün olduğu kadar teksiriyle beraber otomobil ve kamyonların dahi işlemesine sâlih genişlikde vücûda getirilmesi.
- Köyler arasında yollar inşâsıyla bunların târik-i umûmiyeye rabt olunması çarelerinin istihsâli.
- Her nev' hâsılât-ı arâziyeye mahrecler bulmak zirââte ve sanâyi'-i zirâiyyeye taaluk eden işlerde hükümet ve köylüler arasında vâsita-i irtibat olmak, zirâi şirketlerin ve teâvün cemiyetlerinin tesisine çalışmak, zirâât-ı fen memûrlarının mesâilerinde müzâharet ve çiftçilerin dermiyan edecekleri mütâlebâtı hükümete iblâğ ve tekâmülât-ı zirâiyeden halkı vaktiyle haberdar etmek ve bilhassa fâideli usûllerin ziraât-ı mihanikiye âlâtının ta'mimine çalışmak gibi şeylerle iştigâl etmek üzere zirâât odaları tesisi ve eskiden müesses zirâât odalarının da aynı maksada hadim bir hale ifrâğı.
- Başlıca yerlerde zirâât borsaları vücûda getirilmesi.
- İcâb eden kazâ ve nâhiye merkezlerinde zirâât pazarları açılması.
- Köy sandıkları ve teâvün cemiyetleri teşkil edilmesi.

Zirâât şirketleri ve teâvün cemiyetleri vâsıtasıyla ve mümkün olduğu sûrette hükümetce de muâvenet-i nakdiyede bulunmak üzere hâsılât-ı arâziye ve bilhassa çift hayvânâtı için sigortalar yapılması.

- Evzân ve ekyâlin tevhidine çalışılması.

Esâsât -ı Sıhhiye

- İlel-i sâriye ve müstevliyeye karşı ve bilhassa frengi ile hummâ-yi merzagıyeye karşı tedâbir-i müessire ittihâzı.
- Nevâhiye ta'yin olunacak seyyar tabibler, ve küçük sıhhiye memûrları ve eczacılarla sıhhat-i umûmiyenin vikâyesine çalışılması.
- Livâ ve kazâ merkezlerinde hastahâneler, eczahâneler güşâd olunması ve buralarda lüzûmu kadar tabibler ve köylere varıncaya kadar her yerde mektebli kabileler bulundurulması. Kabilelik edeceklerin buldukları mahallerden kabile mekteplerine celbiyle tahsil ettirildikten sonra geldikleri yerlere gönderilmesi.

Esâsât-ı Ameliye

- Ziraat ve orman tedrisâtının daha ciddi ve ihtiyaca muvaffik tarzda te'min ve ıslahı.
- Mekteb-i ibtidâiye ve tâliye programlarına da zirâât ve ahlâk dersleri ilâvesi.
- Başlıca mevkilerde bağcılık, bahçivanlık, sütçülük, peynircilik, konservecilik, tavukçuluk, arıcılık gibi sanâyi'-i zirâiyede mütehasıs yetiştirmek üzere ameli ihtisas mektepleri tesisi ve bunlar için indel-icâb memâlik-i ecnebiyeden mütehasıslar celbi.
- Köy mekteplerine zirâatte az çok mütehasıs muallimler yetiştirilmesi ve darülmuallimin programlarının buna göre tensik edilmesi.
- Çiftçilere, köylülere okumak, yazmak öğretilmesinin son derece de iltizâm edilmesi, sâde lisanla yazılmış risâlelerle çiftçiler arasında malûmâtı zirâiyenin te'min-i intişârı.

Esâsât-ı Sınâiye

- Her nev' sanâyi-ı zirâiyenin teşvik ve himâye edilmesi.
- İpek, zeytinyağı, tereyağı, peynir, şeker, bal, pekmez, nişasta, ispiroto, pamuk gibi mevâdd istihsâlâtının teksiri.
- Halı, bez, şayak, dokuma gibi sanâyi ve el işlerinin inkişâfına hadim olacak tedâbirden olmak üzere müsâbakalar, mükâfatlar ihdâsı ve bilhassa sanâyi'-i mahalliye mamûlâtına mahrecler tedâriki.

- Dere ve nehir yataklarının dolması yüzünden ileri gelen ve mevrûatın mahvına bâdi olan feyzanların bertaraf edilmesi maksadıyla icâb eden ameliyât-ı miyâhiyeye teşebbüs edilmesi.
- Memleketin şerâit-i iklimiyesine göre iska ameliyatının derkâr olan menâfi'-i azimesi te'min edilebilmek üzere nehir ve göl sularında vâsi mikyasda istifâde olunmak çarelerinin taharri olunması.

Mevâdd-ı Müzeyyele

Harbin netâyic-i meşûmesinden olan yetim ve bîkes köylü çocuklarının himâye edilmesi.

- İâşe-i umûmiye için çiftçilerden alınan zehair ve sâirenin tesviye-i bedelâtı.
- Esnâ-yi harbde çiftçi ve köylülerin tahrib edilen mebânisinin tazmin-i bedelâtı için teşebüsât icrâsı.

Ek-III Kastamonu Vilâyetinde Çiftçiler Yurdu Cemiyetinin Nizâmnâmesidir.¹²⁷

Maksad-ı teşkil

Madde 1- Mevcûdiyet-i milliyemizi te'min vaziyet-i iktisâdiyemizi tarsin edecek yegâne âmil zirâât ve şubâtının ıslah ve terakkisinden ibâret olup bu babda müzâkerat icrâ ve tedâbir ve mükerrerât-ı mukteziye ittihâz ve ifâ edilmek ve çiftçilerin tenvir-i efkâr ve himâye-i hukuk ve menâfine müteallik kavânin ve nizâmat ve ta'limât ve beyânname vâzi' ve tanzim ve neşri için hükümet-i seniye nezdinde teşebbüsâtta bulunmak ve bu maksadı te'min ve Meclis-i mebûsanda çiftçilerimizi temsil etmek üzere mebûs çıkarmak ve Meclis-i umûm-i vilayette a'zâ bulundurmak ve çiftçileri ihtikârdan kurtarmak ve zirâât mühendis ve mütehassısı ve harman ve orak ve nadas makineleri ve sâir âlât ve edevât-ı zirâiye celb ve istimâl etmek üzere köylü bankası nâmiyla bir banka ve tasarruf sandıkları ve kooperatif şirketler teşkiline çalışmak ve zirâate müteâllik her nev'i risâleler neşr etmek ve mevzûât-ı zirâiye ve baytâriyenin ıslah ve terakkisine ve zürrânın ve ağnam ve mevâşinin sarı hastalıklardan muhafazasına âit mesâil-i merâci' âidesine arz etmek bostancılık eşcâr-ı müsmire bağcılık ve sınâi -i zirâiyenin kaffe-i şubâtı ve hayvânât-ı ehliye-i himâye edilmek ve hayvânât sirkatine karşı mücadele edilmek ve mevrûâtın zarar ve ziyandan muhafazasına çalışmak ve çiftlik ve arâzi eshâbiyle ortakçı ve orakçı ve aylıkçı ve yıllıkçı ve çobanların hukûk-ı mütekabilelerini te'mine say' etmek ve hayvânât-ı ehliyenin teksir ve ıslah-ı cins ve mevrûâtın nefâsetinin temini için ziraat ve şubâtına âit sergiler, müsâbakalar güşâdıyla teşvikât-ı zirâiyede bulunmak ve bu babda hükümete mevâdd-ı kanûniye teklif ve muâvenet etmek ve neşriyyât-ı mütevâliye icrâsiyle efkâr-ı umûmiyeyi milli ziraâte muhabbet ve merbûtiyete imâle eylemek ve zürrânın muhtaç olduğu tahallûk vesâir levâzımın tedârik ve ihzâr ve tevziinde ve mahsûlât-ı zirâiyenin te'min-i revâc ve ihrâcât ve sarfiyâtında delâlet ve vesâdetde bulunmak ve ziraâte nâfi tuyûru muhafaza ve muzırlarını itlâf ettirmek ve ormanları tahrib ve

¹²⁷ *Kastamonu Vilâyetinde Çiftçiler Yurdu Cemiyetinin Nizâmnâmesidir.* Kastamonu Matbaasında Tab' Olunmuştur. 1335.

ihrâktan sıyânet eylemek velhasıl çiftçilerin maddi ve mânevi menâfi ve terakkiyâtlarını kâfil bilcümlesiyle tedâbir ve teşebbüsât ifâ eylemek maksadıyla Kastamonu Vilayetinde«Çiftçiler Yurdu» unvânıyla bir cemiyet teşkil etmiştir.

Madde 2- Çiftçiler Yurdu şimdilik müstakilen bir cemiyet olup merkezi Kastamonu şehridir. Mülhakat-ı vilâyette ve kazâda şube ve muhabirleri bulunabilecektir. Livâ ve kazâ merkezinde şubeleri güşâd edildikçe hükümete arz-ı ma'lûmât olunur. İşbu Yurd gerek Dersâdet gerek Memâlik-i Osmaniyyede bu maksada hadim müessesât merâkizi ile muhabere ve icâbında teşrik-i mesâi eyler.

Teşkilât

Madde 3- Çiftçiler Yurdu bir reisin taht-ı idâresinde müteşekkil bir meclis-i idâre tarafından idâre olunur.

Madde 4- Meclis-i idâre âtide gösterildiği veçhile kongrece intihâbolunacak on iki zâtın kendileri arasında intihâbedeceği bir reis ve bir reis-i sâni ile on a'zâdan terkiib eder. İlmi ve fenni husûsatda merkez-i vilâyette bulunan orman ve zirâât idâreleri ve zirâât bankası müdürleri ile zirâât fen memuru meclisin a'zây-ı müşâvere-i tâbiyesindendir.

Madde 5- Meclis-i idâre vezâif-i mevdûasını hüsn-i ifâ için a'zâsı meyânından üçer zâtdan mürekkeb olmak üzere idâre ve matbûât ve irşâd encümenleri nâmıyla üç encümen tefrik eder.

Madde 6- Meclis-i idâre yurd makâsâdının tatbikine ve hüsn-i ifâ ve idâresine müteallik alelumûm mevâdd hakkında ittihâz-ı mukarrerât eyler reisi tarafından tevdi edilen mevâdd ile a'zâları tarafından teklif olup müzâkeresi kabul olunan husûsâtı tetkik ve mütâlâa dermiyân eyler ve bankanın teşkilinde muktezi âlât ve edevât-ı zirâiyenin tedârik ve bankaca mûcib-i menfaat olacak sûrette istimâlini bankaya teklif eder. Mebûs ve meclis-i umûm-i vilâyete a'zâ namzedlerini takarrür ettirir ve kongrenin mahal-i ictimâini ta'yin ve şubâtına tebliğ ve livâ ve kazâ ve nevâhi merâkizi veledülicâb semtler ile muhabere ve lâzım gelen tebligâtı ifâ ve icrâ eyler Yurdun umûr-ı mâliyesi meclis-i idârenin taht-ı mes'ûliyyetinde cereyan eder. Meclis-i idâre kongreye karşı me'sûldür.

Encümenlerin Vezâifi

Madde 7- İdâre encümeni Yurdun teşiklât-ı hâriciyesine a'zâsının teksiri ve beyinlerindeki münâsebetin idâmesine matbûât encümeni teşriyâtına ve irşâd encümeni zirââtın emr-i terakki ve zürânın maddi ve mânevi tekâmül ve terakkiyâtı husûsâtına müteallik meclis-i idâre mukarreratını tatbik ile iştigâl eder. Ancak matbûât ve irşâd encümenleri ledel-icâb mâiyetlerinde umûr-ı tahririye ve irşâdiyede mütehasıs ve muvazzaf memûrin istihdâm edebilir.

Sûret-i İntihâb ve Ta'yin

Madde 8- Merkez meclis-i idâre heyeti kongre tarafından ve reisler ile encümenler meclis-i idâre tarafından intihâb olunur. Bir zât iki encümenden fazlasında bulunamaz.

Madde 9- Her sancak ve kazâda Yurdun bir merkezi olup a'zâsı sancak ve kazâ kongresi tarafından müntehib beşden dokuza kadar zâtdan mürekkeb ve dördüncü madde mücibince müntehib ve kendi dâiresi dâhiline münhasır merkez meclis-i idâresinin salâhiyet ve vazifesiyle mükellef bulunmak üzere bir meclis-i idâre tarafından idâre olunur. Merkez teşkiline müsâid nevâhîde de semtlerce müntehib a'zâlar tarafından müteşekkil meclis-i idâre tarafından idâre olunmak üzere merâkiz güşâd olunacaktır.

Madde 10- Her sancak ve kazâ ve nâhiye merbût olduğu meclis-i idârenin tensibiyle semtlere münkasım olup her semt bir heyet-i idâre tarafından idâre olunur ve her karye bir semt ittihâz edilebilir.

Madde 11- Şuabât meclis idâresi mâfevk meclis-i idârenin tebligâtına tevfik-i hareket ve a'zâsının teksirine gayret eder a'zâyı sebt-i defter ve Yurda duhûl edecekleri kabul eder. Ve Yurdun maksadına dâir vuku' bulacak mesâi-i muhtelif için icâb eden komisyonlar teşkil ve intihâbat zamanlarında âray-ı tevhid ve a'zâya vezâife tevdi ve efrâd tarafından verilecek âidât-ı muntazamın tahsil ve merâkize isâl eyler. Ve her üç ayda dâire-i teşkilâtı olan nâhiye veya kazâ veya livânın merzuâtına ve terakkiyât ve tekâmülüne ve ihtiyacât-ı zirâisine âit raporlar tanzimiyle mâfevki merkeze isâl ve icâbını ifâ eyler.

- Madde 12-** Meclis-i idâre a'zâlarının müddet-i nisfi her sene tebdil edilmek şartıyla iki seneden ibaret olup bunlar kongreler tarafından intihâb olunur. Ancak Yurdun tamamıyla tesis ve teşkilâtının itmâmına kadar zaman güzêran edeceğinden ilk iki senelik muâmelât-ı umûmiyesi müessisler cânibinden yahud müessislerin Yurd azasından intihâb edecekleri zevât tarafından teşkil edilecek meclis-i idârece tedvir edilir.
- Madde 13-** Cinayetle mahkum ve suiuhvâl ile müstehir olmayan yirmi be°ini ikmâl eden her çiftçi Yurda dâhil olabilir. Şu kadar ki hukûk-i medeniden ıskat edilip iâde-i itibâr edenler bundan müstesnâdır.
- Madde 14-** Yurdun a'zây -1 müessese ve muâvene ve tâbiye namlarıyla üç nev' a'zâsı olup a'zây-1 müessese duhûliye namiyle bir liradan iki liraya a'zây-1 muâvene yarım liradan bir liraya ve a'zây-1 tâbiye de on kuruştun yirmi kuruşa kadar duhûliye verir her a'zâ meclis-i idârenin taktir-i servet kararlarına tevfikân mâhiye bir kuruştan beş kuruşa kadar tediye mecburdur. Yurdun makâsadını kabul ve neşriyyâtını tervic ve teyid eden bilcümle evrak havâdis ve muharrereler merkez meclis-i idâresinin kararıyle fahri a'zâlık unvânı verilebilir.
- Madde 15-** Vilâyetin bilumûm kurâsı ahâlisi Yurda mensup adlolunup ancak bunların Yurda mürâcaat ve müzâkeratına iştirâk edebilmeleri Yurda duhûliye ve şehriye vererek a'zây-1 tâbiye halini İktisâblarına mütevakıftır. A'zây-1 müessese ve muâvene ve tâbiyeden maada hiç bir kimse Yurdun müzâkeratına iştirâk edemezler yalnız menâfi-i umûmiyeye müteallik tekâlifde bulunabilirler.
- Madde 16-** Her senenin Eylülü onbeşinde livâlar şube merâkizinde ve teşrin-i evvel beşinde vilâyet merkezinde teşekkül etmek üzere kongreler inikâd edecektir. Merkez meclis-i idâresi lüzûm gördüğü taktirde vaktinden evvel veya fevkalâde olarak kongreyi inikâda dâvet eder. Livâlardan birden beşe ve kazâlardan birden üçe kadar kongreye a'zâ gönderilir. Ve masârıf-ı seferiye ve zarûriyeleri meclis-i idâreleri kararıyla mahallerince tesviye edilir.
- Madde 17-** Livâ kongreleri a'zâları o livânın mülhakatı olan kazâ ve nevâhi meclis-i idâreleri ve vilâyet kongresi a'zâları dahi livâ kongreleri ile merkez sancağını teşkil eden mülhakat kazâ va nevâhi meclis

idâreleri a'zaları tarafından intihâbolunurlar. Şu kadar ki kongrelerinin adem-i inikâtından dolayı merkez vilâyet kongresine a'zâ intihâbına muaffak olamayan livâlar meclis-i idâresi kongre için a'zâ intihâbeyler.

Madde 18- Kongreler vazifesini teshil için icâbı kadar encümenler intihâbedilerek bunlar mevâdd-ı umûmiyeyi ihzâr eyler. Ve peyderpey kongre ictimâında mevâdd-ı mezkûre müzâkere ve ittihâz-ı karar olunur.

Kongrelerin Vezâifi

Madde 19- Merkez vilâyet kongresi Yurdun makâsadının hüsn-i ifâsına dâir karar verir ve icâbında nizâmnâmeyi ta'dil eder. Ve emr-i zirââta müteallik icrâât hükûmete dâir ihtisasâtını bildirir. Meclis-i idâre tarafından teklif edilen mevâdd ve merâkizden gönderilen lâyhalar ile a'zâdan biri tarafından vuku' bulacak tekâlîf hakkında ittihâz-ı karar ve Yurdun emvâr-ı milliyesini tedkik eder son ictimâatta merkez meclis-i idâre a'zâlarını intihâb eyler. Livâ kongreleri kezâlik mukarrerat-ı lâzıme ittihâz ve şubenin bir senelik muâmelat-ı mâliyesini tetkik ve bütçesini tasdik eder. Livânın bir senelik terakkiyât-ı zirâiyesiyle ihtiyacât-ı âtiyesine ve Yurdun nizâmnâmesine müteallik mülâhazât ve mütâlaâtı hakkında merkez vilâyet kongresine verilmek üzere bir lâyiha ihzâr eder. Ve livâ şube merkezi meclis-i idâre a'zâlarını intihâb eyler.

Müfettiş

Madde 20- Yurdun muâmelât-ı umumiyesini teftiş ve merkezler arasında te'min-i intizâm için meclis-i idâre tarafından müfettişler ta'yin ve izâm olunabilir.

İnzibat

- Madde 21-** Kongrede ve meclis-i idârede cereyân edecek müzâkeratın neticesi sûret-i mahsûsada tutulacak zabıt defterlerine tahrir ve zirleri a'zây-ı mevcûde tarafından imza edilecektir.
- Madde 22-** Yekdiğerini müteakib bilâ-özü şer'i üç defa meclis-i idâre ictimâında hazır bulunmayan a'zâ müstafi adlolunur ve infikâk veya istifâ eden a'zânın yerine meclisin diğeri a'zâları tarafından başkası intihâbolunur A'zâdan muvakkaten gaybûbet edenler esnây-ı müzâkeratda kendilerine vekâlet etmek üzere refikalarından a'zânın birini ta'yin edebilir vekâlet eden a'zânın kendi reyî dâhil olduğı halde ikiden ziyâde reyî olamaz.
- Madde 23-** Yurdun maksadını ifâ etmeyen meclis-i idâre ve encümen ve kongreler a'zâları mâfevk meclis-i idâresi ve merkez meclis-i idâresi dahi müessis a'zâların yahûd meclis-i idârenin talebi üzerine ictimâ edilecek fevkalâde kongrenin kararıyla iskat ve yerlerine diğeri intihâbettirilir.
- Madde 24-** Kongreler ictimâ edeceğı taktirde her livâ meclis-i idâresi a'zâları mülhakatı şubâtı meclis-i idâresi tarafından intihâbedilir.
- Madde 25-** Yurdun merkez ve şubâtı muvazzaf veya fahri müfettiş ve muhasebeci ve kâtip ve veznedar ve odacı istihdâm edebilir. Ve icâb eden hesâbât ve defteri tanzim ettirir.
- Madde 26-** İkmâl-i müddet eden a'zânın yeniden intihâbı câizdir.
- Madde 27-** Yurdca kararlaştırılan namzedler aleyhine rey verenler ve makûs cereyânlar husûlune çalışanlar meclis-i idâre kararıyla Yurdan ihrâc edilir. Keyfiyet-i ihrâc merkez ve şubâta bildirilir.
- Madde 28-** Muktedir oldukları halde taahüdât-ı şehriyesini ifâ etmeyenlerin hasad zamanı idrak edinceye kadar tehir ile o vakit yine vermemekte ısrar edenler ise meclis-i idâre kararıyla kayıdları terkin olunur.
- Madde 29-** Hafi cemiyetlere intihâb edenler Yurdun intizâm ve terakkiyatını ihlâle tassaddi eyleyenler ve mugayir-ı haysiyet ahvâli görülenler ve kumarbazlık ve dolandırıcılık ve sirkat ve emniyeti suistimâl ve

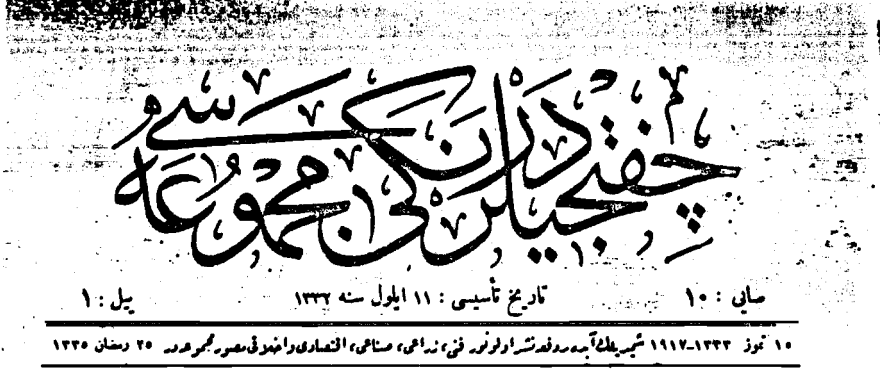
- irtikâb ve ihtilâs gibi menfi ahlâk ahvâline cüret edenler meclis-i idâre kararıyla Yurdan ihrâc olunur.
- Madde 30-** Yurdu umûm dâire-i resmîye ve husûsiyede meclis-i idâre rüesâ veyahûd vekilleri ve bunların mazeret-i meşrûaları taktirde meclis-i idâre münâsib bir a'zâ temsil eder.
- Madde 31-** İhrâc olunanların mâfevk meclis-i idâresine hakk-ı müracaâtı vardır.
- Madde 32-** Yurdun her meclis-i idâre nezlinde mührü olup Yurda müteallik muharrerât Yurdun mührüyle biltehtim O meclis-i idârenin reisi veya reis-i sânisî yahûd bunların vekilleri olan a'zâ tarafından imza veya temhir edilecektir.
- Madde 33-** Yurdun menâbiyi mâliyesi a'zâsının vereceği duhûliye ve şehriye ile vuku' bulacak tebberuandan tesis ettirilecek dutluk ve gülîstanların ve güşâd edilecek sergi ve müsabakaların temmettuâtından ve zer' ettirilecek arâzinin hasılât-ı safiyesinden ibarettir.
- Madde 34-** Veznedarlar makbuzât ve sarfiyatlarını mübeyyin defter tanzimiyle mükellef olup kazâ ve nevâhi veznedarları nezdlerinde beş yüz ve livâ ve vilâyet veznedarları da nezdlerinde bin kuruştan ziyâde para bulunduramaz. Bundan fazlası li-ecl-ittenmiye bankaya tevdiî edilir.
- Madde 35-** Beş yüz kuruştan fazla paranın sarfı ve bankadan ahzı Meclis-i idârenin kararına mütevakıftır. Yurdun icâresi ve muvazzıf memûrin ve müstahdemini maaşının tesviyesi için muktazi meblağ ile otuz dördüncü madde mücibince veznedarlar nezdinde bulunması câiz olan meblağ muhasebece sarf muamelesinin icrâsını müteakib reisin verile işâreti üzerine veznedarca tesviye edilir. Diğer masârifin icrâsı ve bankadan icâb eden meblağın ahzı behemmehâl meclis-i idâre kararına mütevakıftır. Selef-ül zikr veznedarlar nezdlerinde bulundurulmasına mesağ verilen meblağ bir ay zarfında her ay üç defadan fazla bankadan ahz-ı câiz değildir. Ve bu paranın keyfiyet-i ahzı ve sarfı dahi her ay nihâyetinde meclise esbâb-ı mücibesiyile bildirileceği gibi üç defadan fazla bankadan meblağ ahzına mecbûriyet hissedenler ise kezâlik meclis-i idâreden karar istihsâli lâzımdır.
- Madde 36-** İşbu nizâmnâmenin icrâsı Meclis-i idâreye ve ta'dili merkez-i vilâyet kongresine âittir.

ÖZET

Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş dönemi oluşturulan 1914-1920 arası süreç temsil mekanizmasının mesleki temsil anlayışına göre şekillendirilmesine yönelik arayışların yoğunlaştığı bir dönem özelliği gösterir. Bu süreçte, çiftçilerin siyasal temsil içinde yer almaya yönelik yoğun çabaları olduğu gözlemlenmektedir. Siyasal temsil mekanizmalarına etki etmek üzere çiftçilerin oluşturduğu örgütlerden biri, İttihat ve Terakki'nin yan kuruluşu olarak oluşturulan Osmanlı Çiftçiler Derneği'dir. Son Osmanlı Mebusan Meclisi seçimlerinin ardından da Türkiye Zürra Fırkası adlı yeni bir siyasal örgüt kurulmuştur. Bu çalışmada 1914-1920 sürecinde bu iki siyasal fırka çerçevesinde çiftçilerin çıkarsal birliktelikleri ve bu birlikteliklerini siyasal alana yansıtmadaki çabaları ele alınmıştır.

ABSTRACT

The years between 1914-1920, as the period of transition from Ottoman State to Turkish Republic, was an era of intensifying efforts of re-shaping the representation mechanism due to profession base. In this period, the efforts of farmers to take part in representation mechanisms, was also intense. One of the organizations by which the farmers tried to influence political representation mechanism was Osmanlı Çiftçiler Derneği (The Ottoman Farmers Association) which was the by-organization of the Union and Progress. After the elections of the last Ottoman Assembly, another political organization, Türkiye Zürra Fırkası (The Agrarian Party of Turkey), had been founded. In this study the years between 1914-1920 is being analysed through debates over these two parties in terms of farmers' cooperation for their interests.

آیدر بیری و چیتیلر درنیکی رئیس تانیس بوس نادی بک افندی

Aydın Mebusu ve Çiftçiler Derneği ikinci reisi Yunus Nadi Bey, Çiftçiler Derneği Mecmuası, Yıl: 1, Sayı:10 (15 Temmuz 1933)

سومر: ۲۲

کوی خواجہ سی

شایدک اون بش کوندہ برجقار، سادہ دیندن اخلاقدن بحث اید:

کوی خواجہ سنک مقصدی

کویله دینی دنیاسی بیله برمودک جالبشوب جابالامه تک یونی کوسترنکدر

کویلوزک جیغاره جی میمونتر فصل اولمالی

زی هوکسدن زبده دوشونه جک کیدر — دولت و کیلری، ملت و کیلری کیدرد — میونتهک سنی حکمی
نادر — میونتر نه اینی کوردورل — بوکونی کوندہ اک بیوق اہمیت و بریلجک اینی نادر — بز کویلر، نه
پایابیلر دیہ برکناره چکلوب دورمنی روایندر — انسان اینی اون لیرالق بردهوی ایجون طاسار چکرده ملق ملکلی
ایجولہ هیچ اہمیت و برحسی — باادن میرات قالش قاوغالی برتارلا قدردهوی کوزیزده بوجام مملکت قیسی یوق —
سعون جیغاریلاجی کیدر آرائیلاجی شیلر — کویلرک اینینہ پارایجی میونتر — کویلنک آفرینہ برلده اکک
کریجی قدر چکدیک بحث و معقلر — کورویا کویلری نعالده، بزم کویلر نعالده، — کورویا کویلر نعدن
اویہ راحت حضور ایبریندہ پاشاپورلر — کویل حالندن آکار میونتر جیغارلسہ یفنجیلر دورنکذک غیرت اینسی —
اصل اینی کیدہ بیتر.

دین درسی

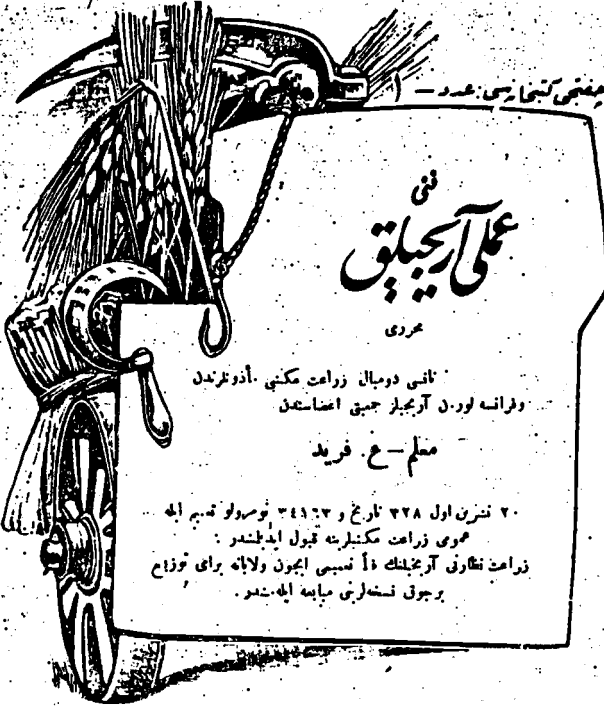
غاز قیلاجلر ایجون فرس اولان شیلر — غاز قیلاجی ایجون کیدر — نیک وجوددہ، — بایستقدہ باشندہ یاخورد
غاز قیلاجی برده برکونا بسلک اولوروی — جیلاجی ناز و لذتی — قیلاجی قیلاجی کویلرک قیلاجی قیلاجی
اورتہ چکارد — قیلاجی یاخورد قیلاجی ناز و لذتی — بایستقدہ باشندہ یاخورد — جیلاجی قیلاجی
غاز برلورده لیلیر — جیلاجی ناز قیلاجی تواری — جیلاجی ناز قیلاجی ایجون سفندر — جیلاجی ناز قیلاجی
سنی حکمی — غاز قیلاجی نه طرفہ دوعرو دوریلاجی — قیلاجی نه طرفہ اولدینی بیلینه نرسہ نه پایلاجی.

شہزادہ پاشی : اوق اسلابہ طبعی

۱۳۳۸

“Köylülerin Çıkaracağı Mebuslar Nasıl Olmalı“, Köy Hocası, Cilt: 1, Sayı: 22 (6 Teşrin-i sani 1335)

TOPRAK
REVUE AGRICOLE ET COMMERCIALE
49 — Avenue S. Porte — Librairie TCHIFTDJI — Constantinople — 49

مفتی کنجیاری: عدد —

علمی آریجلیق
موردی

تانی دویمال زراعت مکتبی. آذونلردن
دورانیه لوردن آریجلیز جیبی اعضاستدن
معلم — ع. فرید

۲۰ نئیز اول ۳۲۸ تاریخ و ۳۴۹:۳۳ نوسرولو قسیم ایل
موردی زراعت مکتبینه قبول ایلدیلند.
زراعت نظارنی آریجلیک هأ قسیم ایچون ولایه برای توزیع
برجوق نئشلرنی میابه ایلدیلند.

توزیع وصابتین عمل :
ب. مال جاده سنده ۴۹۹۵ نوسرولو (کنجی) کنتیناسی

حرب دولاجیه نئری نئیره اوشرایان بر بروک
اتر نئیر اولونته بئشلاجه قدر . واسع ونئسمه به قدر
زود . وجود اولیان مکمل بر روزهای وارد . اولجه
آپونه اولوب بداری کوندو. نر حئلری هر زمان عافیه
ایدول . بکی آپونه اوله چئلره شئدی . برنجی جلدی
۲۰ نر عدد .

علمی
زراعت

Tüm Türkçe yazıların Fransızca çevirilerinin de yer aldığı Toprak Dergisi Ziraat Mektebi mezunlarından A.Ferid Bey tarafından yayınlanmıştır.

نومرو ۳۰، ۳۰ مارت ۱۳۲۵ - بازار ایرتسی - ۲۱ ربیع الاول ۱۳۲۷

صاحب امتیاز
نوشین زاده
احمد مختار

دوح اولتین آتار
آغازه ابداز
انار مختاسی
استاتیروله بالی
بازارنده ۱۷ نومبرولی
داائرة مخصوصه در
نسخه سی ۵۰ پاره در

Sat: D: 'Urchim Kıray
مدیری
۰۴ امین

اپونسی استاتیرول
ایچین سنه لکی ۷۰
اتی آتایی ۴۰ غروشدور
طنیره ایچین سنه لکی
۴۸ آتی آتایی ۴۰
غروشدور
نسخه سی ۵۰ پاره در

1962 58 37

عشائی زراعت جمیئتک واسطه نشر افکاریدر

بروزاعت غزمتسنگ و طینه سی : حنین کاشم بک
زراعت : احمد مختار بک
کویلرده معارف : حامی بک
ایچکیرک : قالدنه ان اندی

مندرجات

عشائی زراعت جمیئی
مفتعلی بند سیاسی : اسماعیل مشتاق بک

چنکلرده ایلك هزار عملاندن

Osmanlı Ziraat Cemiyeti'nin yayın organı Çiftçi Dergisi.

زراعت چغتیی غزنته سی

زراعت چغتیی طرفینده شعلیتک آیده بر دضه نشر اولنور زراعتی رسبل

تومره ۱۱ ۱ مارت ۱۳۳۷ سال ۲۲ جادی الاخر ۱۳۳۹ برنجی سنه

مونیوده المهاد این بولناریستان چغتیی قوتورسنه نورکه زراعت فرعی وزیرات چغتیی نامه مرشیس اولهوق اشتراك ابدل
جواد رشدی بکلا بولناریستان سادان مینوئری ویتتی مرشیردن مرگت بر مرزوب

عمل-اداره سی: باب عالم میانه سینه مکتوبات چغتیی نیامتی لزورلده کی زراعت چغتیی سرکلریندر
درکمانت - ۱۳۳۶ نفخسی ۱۲۰۰ هر وشد

Sofya'da toplanan Bulgaristan Çiftçi Kongresi'ne Türkiye Zürra Fırkası ve Ziraat Cemiyeti adına katılan Cevat Rüştü Bey ve Bulgaristan Meclisi'ne üye çiftçi mebusların toplu fotoğrafı, Yeni Ziraat Gazetesi Sayı: 11 (1 Mart 1337).

1